

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัย การดำเนินการแก้ไขปัญหาคาความยากจน ตามแนวพระราชดำริ เรื่อง การพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลลูกคู่ อำเภอกงหรา จังหวัดอุทัยธานี โดยในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
3. แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคาความยากจน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งจะต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง (พระราชดำรัส “เศรษฐกิจพอเพียง” พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2540)

1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

กรมวิชาการ (2546 : 160) ได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ ด้วยกันคือ

- 1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
- 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก
- 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหารได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน

4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม

5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง

6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราด ขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจากพองสบู่แตก ไม่มีคนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ ทำการประมง และการท่องเที่ยว

7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รัฐบาล เดี่ยวคนเดียวรวบแบบกะทันหันเดียวตงงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประชาชนมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรงฆ่าตัวตาย ดิฉญา เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

บุรชัย ศิริมหาสาคร, สัมฤทธิ์ สุภมั่ง และพัชรา กวางทอง (2546 : 149) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดเรื่องการดำเนินชีวิตโดยเน้นหลักการพึ่งตนเองและช่วยตนเองให้มากที่สุด โดยใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ และถ้ามีเหลือก็ให้ออมไว้ และเมื่อตนเองมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้แล้ว ก็ร่วมมือกันพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้เข้มแข็ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันที่ 4 ธันวาคม 2540 ความว่า “เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” (สุนทร กุลวัฒนารพงศ์. 2544 : 39)

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็น ที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2543 : 6)

สุเมธ ตันติเวชกุล (2541 : 62) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้า และบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ

2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งประมวลและกลั่นกรองโดยผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่าง ๆ โดยสามารถจำแนกองค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็น 5 ส่วน ได้แก่ กรอบแนวคิด คุณลักษณะ ค่านิยม เงื่อนไขและแนวทางปฏิบัติ รวมถึงผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 6)

2.1 กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อ ความมั่นคง และ ความยั่งยืน ของการพัฒนา

2.2 เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

2.3 ค่านิยม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

2.3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2.3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

2.3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

2.4 เจื่อนใจ การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

2.4.1 เจื่อนใจความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2.4.2 เจื่อนใจคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

2.5 แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

3. การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 : 3) ได้กล่าวถึง การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ มีรายละเอียดคือ

- 1) โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก การทำอะไรอย่างเป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบ ระมัดระวัง
- 2) พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร
- 3) การสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้น บนพื้นฐานของความสมดุลในแต่ละสัดส่วนแต่ละระดับ
- 4) ครอบคลุมทั้งทางด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงเศรษฐกิจ

มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (2548: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้น แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลทั่วไป และระดับเกษตรกร อธิบายได้ ดังนี้

- 1) เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลทั่วไป หมายความว่า ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างพอประมาณตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพในการประกอบอาชีพ เดินทางสายกลางทำกิจกรรมที่เหมาะสมกับตนเอง และสามารถพึ่งตนเองได้

2) เศรษฐกิจพอเพียงระดับเกษตรกร หมายถึง เศรษฐกิจเพื่อการเกษตรที่เน้นการพึ่งพาตนเอง เกษตรกรจะใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่ดิน โดยเฉพาะแหล่งน้ำ และกิจกรรมการเกษตรได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และความต้องการของเกษตรกรเอง ด้วยการนำเรื่องทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง คือ ฐานการผลิตความพอเพียงมาใช้ในไร่นาของตนเอง โดยเริ่มจากการผลิต จะต้องทำในลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในไร่นา และทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ให้มีความหลากหลายของกิจกรรมทางเกษตรในไร่นา มีกิจกรรมเกื้อกูลกัน กิจกรรมเสริมรายได้ ใช้แรงงานในครอบครัวทำงานเต็มเวลาที่ลดต้นทุนการผลิต ตลอดจนการผสมผสานกิจกรรมการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์และการทำประมงในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ความหลากหลายของกิจกรรมการเกษตรในไร่นา ได้แก่ การทำกิจกรรมหลาย ชนิดในพื้นที่เดียวกัน มีตัวอย่าง ดังนี้

- 1) ข้าว : พืชอาหารหลักของคนไทย สำหรับบริโภคในครอบครัว
- 2) สระน้ำ : แหล่งน้ำในไร่นาและเลี้ยงสัตว์น้ำ
- 3) พืชผัก : ใช้บริโภคในครัวเรือน ช่วยลดรายจ่ายประจำวัน
- 4) พืชสมุนไพร : เป็นอาหารและยาพื้นบ้าน
- 5) ไม้ยืนต้นและไม้ใช้สอย : ใช้เป็นไม้ฟืน ทำโรงเรือนและเครื่องจักสาน
- 6) เลี้ยงสัตว์ : แหล่งอาหารโปรตีนและเสริมรายได้
- 7) ไม้ดอกไม้ประดับ : เพื่อความสวยงาม พักผ่อนจิตใจและเสริมรายได้
- 8) ปุ๋ยหมัก : บำรุงดิน รักษาสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับกิจกรรมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีตัวอย่าง ดังนี้

- 1) การเลี้ยงปลาในนาข้าว
- 2) ผลผลิตจากข้าวเป็นอาหารปลา
- 3) ปลากินแมลงเป็นศัตรูข้าว
- 4) การปลูกผักกับการเลี้ยงไก่
- 5) ไก่กินเศษพืชผัก
- 6) มูลไก่เป็นปุ๋ยสำหรับพืชผัก
- 7) การใช้ทรัพยากรในไร่นา
- 8) มูลสัตว์เป็นปุ๋ยคอก
- 9) เศษหญ้าใบไม้ทำปุ๋ยหมัก
- 10) เศษพืชผักเป็นอาหารปลา
- 11) ฟางข้าวใช้เพาะเห็ด ทำปุ๋ยหมัก คลุมดิน อาหารสัตว์

12) เกษตรผสมผสาน

ส่วนการใช้แรงงานในครอบครัวทำกิจกรรม ลดรายจ่าย และเสริมรายได้ ยกตัวอย่าง เช่น

- 1) แปรรูปและถนอมอาหาร เช่น พริกแห้ง มะนาวดอง กล้วยตาก ไข่เค็ม กระเทียมดอง ผักกาด น้ำพริกเครื่องแกง
- 2) จักสานหัตถกรรม สิ่งประดิษฐ์เครื่องใช้ เช่น ดอกไม้บายาง เครื่องใช้ และเครื่องจักสานจากผักตบชวา ไม้ไผ่ กล้วย

ในการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถทำได้ ดังนี้

- 1) ทำไร่นาสวนผสมและเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อเป็นจุดเริ่มต้น
- 2) ปลุกผักสวนครัวลดรายจ่ายด้านอาหารในครอบครัว
- 3) ใช้ปุ๋ยคอก และทำปุ๋ยหมักใช้ร่วมกับปุ๋ยเคมี เพื่อช่วยลดรายจ่าย และ เพาะเห็ดฟางจากฟางข้าวและเศษวัสดุเหลือใช้ในไร่นา
- 4) ปลุกไม้ผลสวนหลังบ้านและไม้ใช้สอย
- 5) ปลุกพืชสมุนไพร ช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย
- 6) เลี้ยงปลาในร่องสวน ในนาข้าวและสระน้ำเพื่อเป็นอาหารโปรตีนและเลี้ยงไก่พื้นเมืองและไก่ไข่ ประมาณ 10 – 15 ตัว เพื่อเป็นอาหารครอบครัว โดยใช้ข้าวเปลือก รำ ปลาข้าวจาก การทำนา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากพืชไร่เศษพืชผักจากการปลูกผัก
- 7) ทำก๊าซชีวภาพจากมูลสุกร หรือวัว เพื่อใช้เป็นพลังงาน ในครัวเรือน
- 8) ทำสารสกัดชีวภาพ จากเศษพืช ผัก ผลไม้ และพืชสมุนไพรใช้ในไร่นา

ส่วน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 :15) ยังได้กล่าวถึง การทำสมุดบัญชีครัวเรือน หมายถึง สมุดบัญชีสำหรับบันทึกรายรับ – รายจ่ายประจำครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนจะต้องบันทึกรายรับ – รายจ่ายที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน และสรุปผลการรับ – จ่ายของครัวเรือนทุกสิ้นเดือน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ถึงที่มาที่ไปของรายรับ - รายจ่ายในแต่ละช่วงเวลาสามารถวางแผนการใช้เงินในครัวเรือนให้มีความพอดี และมีเงินเหลือเก็บออมไว้ ความสำคัญของการจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือน ครัวเรือนจะพึ่งตนเองได้ จะต้องมิกิจกรรมลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออมอย่างน้อย 1 ส่วนใน 4 ส่วน ของรายจ่ายของครัวเรือนจึงจำเป็นที่ครัวเรือนจะต้องเรียนรู้และจัดทำบัญชีรับ – จ่าย ของครัวเรือน เพื่อเรียนรู้ภาวะหนี้สิน รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน สามารถวางแผนควบคุมรายจ่ายของครัวเรือนได้สร้างวินัยการใช้เงินให้แก่ครัวเรือนและสมาชิก ครัวเรือนมีเงินออมไว้ใช้ในอนาคต วิธีบันทึกบัญชีครัวเรือน ทำโดยวิธีง่าย ๆ โดยจดบันทึกทุกครั้งที่จ่าย

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ ในฐานะของเครื่องมือหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนามนุษย์ จึงมุ่งหมายว่า บุคคลเมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว จะเกิดความรู้ความเข้าใจในต่อชีวิตและโลกได้ใกล้เคียงกับสถานะที่เป็นจริงและความจริงมากที่สุด สามารถนำความรู้ความเข้าใจนั้นไปใช้ เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง รวมถึงการกระทำต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคม ตลอดจนการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพอันดีระหว่างมนุษย์และโลกต่อไป (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. 2548 : 2)

1. ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

พรพิไล เลิศวิชา (2541 อ้างใน สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. 2548 : 6) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยกระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้

เดวิท แมททิวส์ (David Mathews.1996 อ้างใน สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. 2548 : 9) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง สิ่งที่เราเรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น การเรียนรู้ของชุมชนมีแยกขาดจากสำนักสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของชุมชน” การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะหรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่นนอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้

อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539 : 10 – 14) ให้ความหมายระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นเป็นองค์ประกอบที่สมาชิกในแต่ละชุมชน ต่างก็มีระบบการเรียนรู้ตามสภาพเงื่อนไขที่แตกต่างกัน แม้แต่ระบบการเรียนรู้ในระดับมหภาคของชุมชนหลายชุมชนรวมกันเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันก็ยังมีแตกต่าง และความเหมือนในสภาพและเงื่อนไขที่เหมาะสมกับวิถีประชาและความต้องการของสมาชิกในชุมชนและสังคมนั้น

อินโนเทค (INNOTECH อ้างใน อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์. 2539 : 10 – 14) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าระบบการเรียนรู้ หมายถึง การจัดองค์ประกอบที่สัมพันธ์ร่วมกันของบุคคล วัสดุ สิ่ง

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535 : 9) ให้ความหมายของระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นว่าเป็นระบบการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความชำนาญของคนกลุ่มหนึ่งหรือรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกกลุ่มหนึ่งหรืออีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบที่มีมาแต่เดิมก่อนที่ระบบการศึกษาจากภายนอกจะเข้ามาใน “ท้องถิ่น”

โดยสรุป กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง การแสวงหาความรู้ของบุคคลในชุมชน ตั้งแต่การได้รับข้อมูล จนถึงการลงมือปฏิบัติจริง โดยมีรากฐานอยู่ที่ชุมชน ท้องถิ่น วิถีชีวิต ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้มีศักยภาพได้

2. ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประสบการณ์และประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหา อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมของท้องถิ่น และช่วยให้บุคคลในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริง ทั้งนี้กระบวนการนั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสถานะของสังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคมและการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้การเดินทางติดต่อกัน ทำงานร่วมกันเป็นไปได้ ขณะเดียวกันเนื้อหาและวิธีการหลายอย่างในกระบวนการเรียนรู้นี้ก็ถูกปรับเปลี่ยนเช่นกันซึ่งเกณฑ์ของการปรับ คือ ความต้องการและสถานการณ์ที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่นแต่ละแห่งเพื่อจุดหมายในการพัฒนาตนเองและพึ่งพากันและกันอย่างมีศักดิ์ศรี (เสรี พงศ์พิศ . อ้างใน พรพิไล เลิศวิชา. 2541 : บทนำ)

ซึ่ง อุดลย์ วังศรีคุณ (2543 : 25 – 26) กล่าวว่า แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน จึงต้องกระทำทั้งในระดับปัจเจกชน และในระดับกลุ่ม เพื่อปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และเมื่อทำการศึกษาถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีความสำคัญ ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจหรือแกนกลางของกระบวนการสำคัญ 3 กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิถีชาวบ้านและชุมชน อันทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ กระบวนการดังกล่าว คือ กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนากระบวนการพัฒนาวิถีทางสังคม วัฒนธรรม และกระบวนการสร้างสรรค์สถาบันของชุมชน

2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้จนตลอดชีวิต ที่สามารถพัฒนาศักยภาพของคนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ แสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น

4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

5) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นจุดเด่นของการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วม และมีบทบาทในการกำหนดแผนงาน โครงการและวิธีการดำเนินงาน ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ และสร้างเครือข่ายเกิดเป็นขบวนการประชาชน ซึ่งรวมตัวกันหาทางเลือกและทางออกในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

ส่วน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2539 : 61 - 64) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีลักษณะอย่างไร และทำไมจึงสามารถช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน สลับซับซ้อนและหลากหลายได้

1) กระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนวทางแก้ไขแก้ไขปัญหาระหว่างกันในชุมชนด้วยกัน

2) การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง

3) การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (Problem-oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ

4) การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน

นอกจากนี้ อรศรี งามวิทย์พงศ์ (2549. 40-44) ยังได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมการเรียนรู้ในชุมชน มีลักษณะสำคัญที่เกี่ยวกับการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงของสังคม คือ

1) กระบวนการเรียนรู้ได้สร้างและพัฒนาความรู้ที่สอดคล้องกับชีวิตจริงอย่าง รอบด้าน มีการบูรณาการทั้งระดับบุคคลและชุมชน สามารถใช้ประโยชน์ในการดำรง “ชีวิต” อย่างครอบคลุม เป็นองค์รวม (ร่างกาย-จิตใจ-สังคม-ธรรมชาติ) กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยยุคชุมชนจึงมีอิทธิพลช่วยพัฒนารากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคมไทยมาอย่างยาวนาน

2) การที่กระบวนการเรียนรู้และความรู้ส่วนใหญ่เกิดและพัฒนาอยู่ภายในระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ระดับต่าง ๆ กระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกพัฒนาความร่วมมือร่วมใจ-ความเอื้ออาทร มากกว่าการแข่งขันแก่งแย่งชิงดี-การทำลายล้างกัน กระบวนการเรียนรู้ในสังคมยุค

3) การเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ และกระบวนการอย่างหลากหลาย โดยไม่แยกจากวิถีชีวิตจริงของบุคคลและชุมชน มนุษย์แต่ละคนมีความสามารถในการเรียนรู้แตกต่างกัน ซึ่งความหลากหลายในการตอบสนองความเฉพาะดังกล่าว ส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดค่านิยม แบบแผนของวิถีชีวิตบุคคลและชุมชนไปสู่คนรุ่นต่อไปได้ ทำให้ชุมชนเป็นปึกแผ่น ในขณะที่บุคคลแต่ละคนก็สามารถพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิตการทำมาหากิน การแก้ไขปัญหาของตนเอง

4) ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ในสังคมชุมชนที่มีความหลากหลาย-แตกต่าง มีผลทำให้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาสร้างใหม่สิ่งที่ถ่ายทอดไปด้วย กระบวนการเรียนรู้จึงส่งผลให้บุคคลมีความสามารถพัฒนาความรู้ใหม่ไปด้วย ประกอบกับโครงสร้างทางสังคม แบบแนวราบและความสัมพันธ์เชิงสังคมของชุมชน ก็ยิ่งเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลได้มากขึ้น จนกระทั่งสังคมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยให้ชุมชนแต่ละแห่งดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

5) วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบมุขปาฐะ หรือการพูด เล่า เทคนิ มีความสอดคล้องกับเนื้อหาและวิถีชีวิตในชุมชน ซึ่งบุคคลใกล้ชิดกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้บุคคล มีการปฏิสัมพันธ์กับโดยตรง ได้คลุกคลีใกล้ชิดโดยใช้การพูดเป็นสื่อ วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบนี้จึงส่งเสริมความผูกพันและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

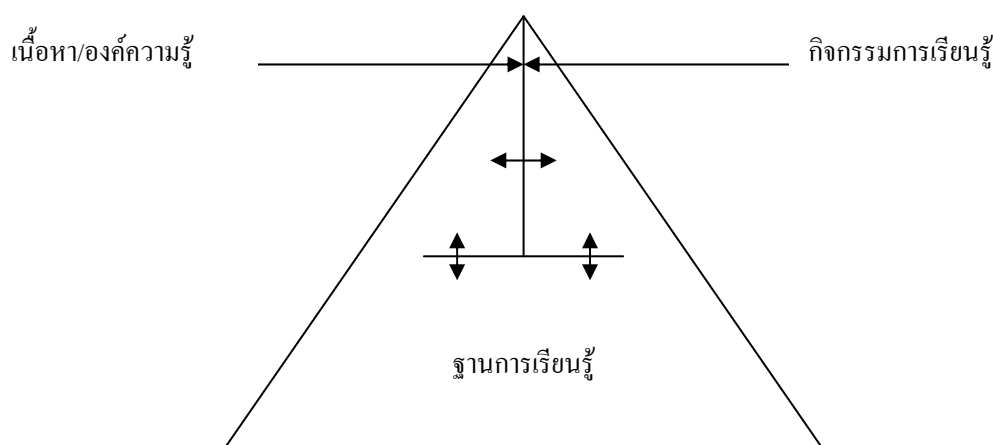
3. ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543 : 57 – 58) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ไว้ดังนี้ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

1) ปัจจัยภายในชุมชน ประกอบด้วย 1) สภาพพื้นฐานชุมชน ได้แก่ คุณสมบัติของผู้นำ คุณสมบัติของสมาชิกของชุมชน ทรัพยากรของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นต้น 2) กระบวนการทางสังคมในชุมชน ได้แก่ ความสามัคคีของสมาชิกชุมชน ความสัมพันธ์แนวราบของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน ความถี่ของการพบปะกันของสมาชิกชุมชน เป็นต้น 3) มีปัญหา และ/หรือความต้องการพัฒนาในชุมชน

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ 1) นโยบายของรัฐในด้านการศึกษาและพัฒนาชุมชน 2) การสนับสนุนจากรัฐ 3) การสนับสนุนจากหน่วยงานและบุคคลภายนอก

3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย 1) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ 2) ด้านการเมือง ได้แก่ โครงสร้างอำนาจภายในชุมชน 3) ด้านสังคม วัฒนธรรม ได้แก่ ระบบเครือญาติ สถาบันครอบครัว 4) ด้านเทคโนโลยี

แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชน
ที่มา : (อดุลย์ วังศรีคุณ .2543 : 57 – 58)

ส่วน มนตรี เข้มกลกร (2548. 20 – 23) กล่าวว่า ลักษณะภูมิปัญญาการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีลักษณะ ดังนี้

1) การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ มีความคิดความเชื่อที่เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม มีความกล้าหาญ มีความสุจริต ยุติธรรม เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน จะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง

2) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นส่วนผลักดันให้สามารถกล่าวต่อกันได้ การรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน การรู้จักเคารพนับถือซึ่งกันและกัน เพราะนับญาติกัน แล้วจะช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ความเกรงใจกัน ปัจจัยความสัมพันธ์ประเด็นนี้มีส่วนทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันได้ง่าย

3) ความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติ ปัจจัยความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ หรือแหล่งทรัพยากร สำคัญของชุมชน ทั้งนี้เพราะคนในชุมชนชนบททั่วไป มักจะได้รับประโยชน์จากธรรมชาติ การรู้สึกรักและชื่นชมกับทรัพยากรของชุมชนเหล่านี้ เป็นความผูกพันที่สั่งสมอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นความรักความหวงแหน

4) สภาพทางกายภาพของชุมชน เป็นปัจจัยที่มีส่วนช่วยทำให้ความรู้สึกร่วมกันของคนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดความเป็น “หมู่บ้าน ท้ายบ้าน” ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสาร เชื่อมโยงกันง่าย การมีทำเลที่ตั้งของชุมชนที่เป็นกลุ่มก้อน หรือมีการรวมกลุ่มในลักษณะที่อยู่อาศัยจะช่วยสร้างสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชีวิตจริงได้มากที่สุด

5) องค์ประกอบที่ทำให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ ประกอบด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน การร่วมกันคิดร่วมกันทำ การมีกระบวนการทางสังคม การมีลักษณะของบุคคลเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ การรู้จักคิดอย่างมีเหตุ-มีผล มีกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ

4. วิธีการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประสบการณ์และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้ และการปฏิบัติเนื้อหา อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมของท้องถิ่น และช่วยให้บุคคลในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือภูมิปัญญาท้องถิ่น การปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริง ทั้งนี้กระบวนการนั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสถานะของสังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคมและการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้การเดินทางติดต่อกัน ทำงานร่วมกันเป็นไปได้ ขณะเดียวกันเนื้อหาและวิธีการหลายอย่างในกระบวนการเรียนรู้นี้ก็ถูกปรับเช่นเดียวกันซึ่งเกณฑ์ของการปรับคือความต้องการและสถานการณ์ที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่นแต่ละแห่งเพื่อจุดหมายในการพัฒนาตนเองและพึ่งพากันและกันอย่างมีศักดิ์ศรี (เสรี พงศ์พิศ .อ้างใน พรพิไล เลิศวิชา. 2541 : บทนำ)

อมรวิรัช นาคทรพรและคณะ (2551: 100 - 101) ได้กล่าวถึง วิธีการเรียนรู้ของชุมชนว่ามีหลากหลายรูปแบบด้วยกัน ดังนี้

- 1) การเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้ง วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ จนถึงหอกระจายข่าว
- 2) การเสวนา เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างอิสระ สามารถแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะคิดระหว่างกันผ่านการสนทนาพูดคุยกัน
- 3) จัดเวทีสนทนาบอกเล่า เป็นการจัดเวทีในลักษณะสบาย ๆ ง่าย ๆ เดินเข้าหา แวะเวียน เล่าสู่กันฟังฉันทน์ญาติมิตร
- 4) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จะทำให้ทั้งผู้พูด ผู้ฟังได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน
- 5) การไปศึกษาดูงานในต่างถิ่น ทำให้ได้ศึกษาเรียนรู้ถึงวิธีการทำงานของชุมชนอื่น ๆ แล้ว ก็ยังจะเป็นการสร้างเครือข่ายการระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ ต่อไปอีกด้วย

5. รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน

5.1 การเรียนรู้จากธรรมชาติ

การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนจะผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เพราะคนในชุมชนต้องพึ่งพิงและอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ แต่ด้วยกระบวนการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพา

5.1.1 การประกอบอาชีพอันเป็นวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ความรู้ไม่ใช่รู้จากตำราเป็นการสั่งสมจากประสบการณ์

5.1.2 อุปสรรค ต้องอาศัยประสบการณ์ความสำเร็จ และความล้มเหลวในอดีต เป็นบทสรุปทำให้เกิดองค์ความรู้ในการปรับตัวและสามารถเอาชนะธรรมชาติอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข

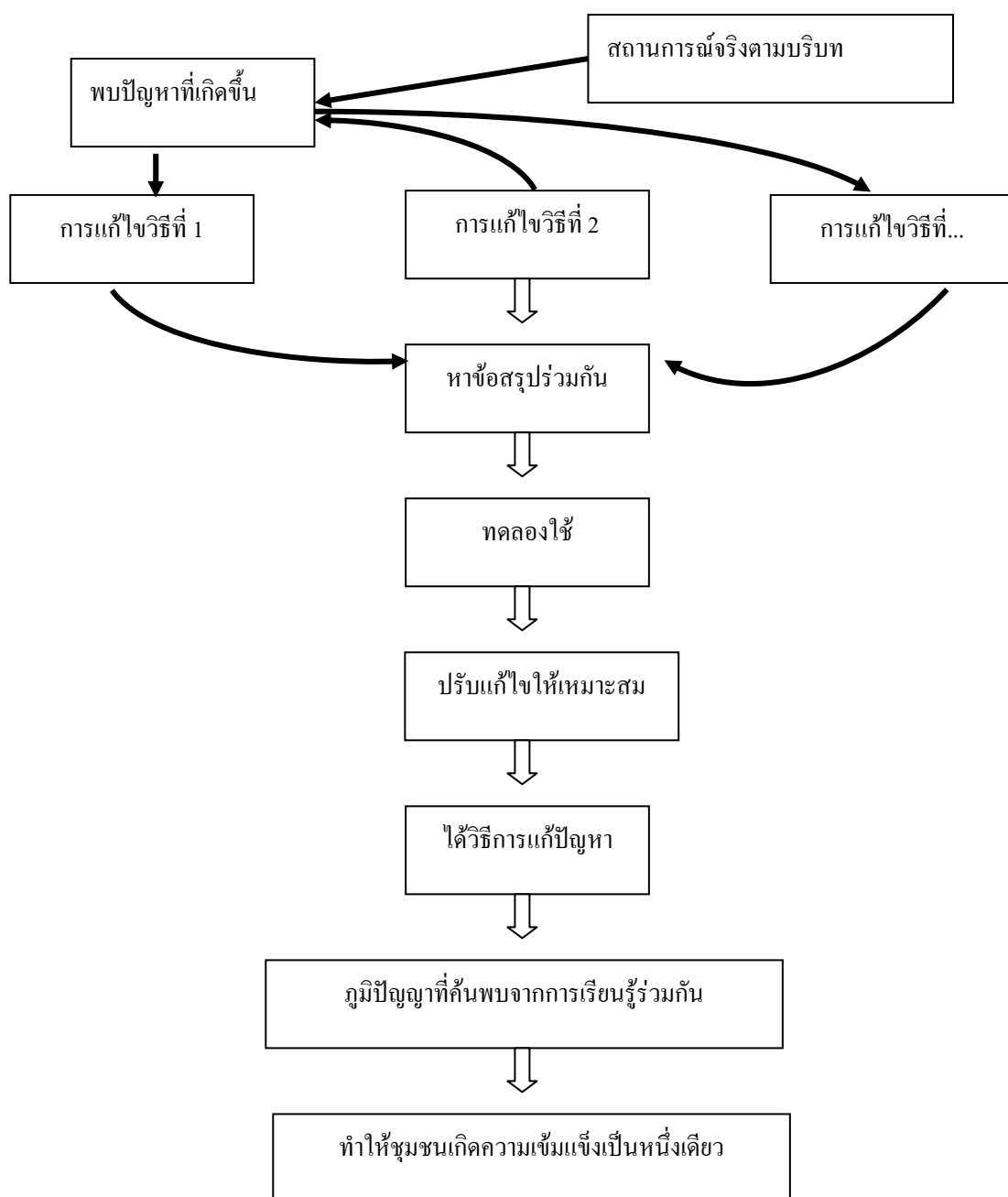
5.1.3 การปรับตัว ชัยชนะเหนือธรรมชาติ อยู่ร่วมกับธรรมชาติ จากบทเรียนที่บุคคลในชุมชน สังเกตตลอดจนได้รับบทเรียนจากความสำเร็จและล้มเหลว ทำให้บุคคลในชุมชนได้ข้อสรุปที่เป็นองค์ความรู้จากธรรมชาติ เป็นชุดความรู้ที่ครูธรรมชาติเป็นผู้สอน ทำให้บุคคลในชุมชน สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ อยู่ร่วมกับธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างปลอดภัยและมีความสุข

5.2 การเรียนรู้จากตัวแบบ

เป็นการเรียนรู้จากการสังเกตเพื่อเลียนแบบบุคคลที่เป็นตัวแบบซึ่งอาจจะเป็นบุคคลที่ตนประทับใจหรือการเลียนแบบพฤติกรรมที่ตนชื่นชอบ การเลียนแบบจะเกิดจากการสังเกตตัวแบบทำให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่โดยผ่านการคิด และการจดจำ ในแต่ละชุมชนได้เรียนรู้วิถีแห่งการอยู่รอดในหลากหลายแนวทาง การปรับเปลี่ยนแนวทางดำเนินชีวิตทำให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่พบในชีวิตประจำวัน การหาวิธีการเรียนรู้จากพื้นฐานของบริบทที่ตนเคยพบมาก่อน โดยนำข้อมูลที่ได้รับ สังเกตเห็นมาใช้งานทำให้ผ่านพ้นวิกฤตนั้นไปได้ โดยลักษณะการเรียนรู้จากตัวแบบ ได้แก่ การสังเกต การจัดบันทึก หรือทำตาม และ จดจำหรือครูพักลักจำ เป็นต้น (มนตรี เข้มกลิตกร.2548. 46 – 48)

5.3 ภูมิปัญญา : การเรียนรู้ร่วมกัน

การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้สร้างทฤษฎีแนวคิด โดยการับประยุต์จากการลองผิดลองถูกร่วมกันของกลุ่มคนที่มีจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อมุ่งเน้นการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม หรือการหาจุดร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการศึกษาวิธีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติวิธี การเรียนรู้ร่วมกันมีหลายรูปแบบตามประสบการณ์ของแต่ละกลุ่ม (มนตรี เข้มกลิตกร. 2548 : 51 - 54)

แผนภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนการเรียนรู้ร่วมกัน
 ที่มา (มนตรี เข้มกลีกร. 2548 :52)

ในแต่ละชุมชนมีวิธีการเรียนรู้แตกต่างกัน การเรียนรู้ของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมของตนเองเมื่อแต่ละคนพบปัญหาที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันก็จะนำวิธีการแก้ปัญหาของตนมาเสนอให้ผู้อื่นรับทราบแล้วหาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน อาจจะโดยการอภิปราย สนทนา ทดลองทำให้ดูเป็นตัวอย่าง หลังจากนั้นจึงนำวิธีการที่ทำให้แก้ปัญหาได้ถูกวิธีมาปรับแก้ไขให้เหมาะสมและจะได้วิธีการแก้ปัญหาใหม่ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ อาจจะมีการปรับแก้หลายครั้งจนกระทั่งเป็นแนวความคิดใหม่ร่วมกัน หรือการเกิดภูมิปัญญาในการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนนั้น ถ้าการเรียนรู้เช่นนี้ได้รับการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอจะทำให้ เกิดการพัฒนาองค์กรหรือชุมชนของตนเองเกิดความเข้มแข็งได้อย่างต่อเนื่อง ลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันของบุคคลในชุมชน ประกอบด้วย การหาแนวทางแก้ไขเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน ทดลองใช้ และปรับแก้ไข

6. การเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน

พจนี เทียมศักดิ์ (2544 : 76-77) ได้ให้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีของการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน ไว้ 4 ประการดังนี้

1) ความรู้และระบบความรู้ ระบบความรู้ของชุมชนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และคนกับคน อันเป็นปรากฏการณ์ที่ออกมาในวิถีชีวิตด้านต่างๆ เช่น การทำนา การหาอาหาร การจัดสถาน การทอดผ้า การเพาะพันธุ์และการใช้พืชสมุนไพร จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการเรียนรู้ที่มีอยู่ตลอดเวลา

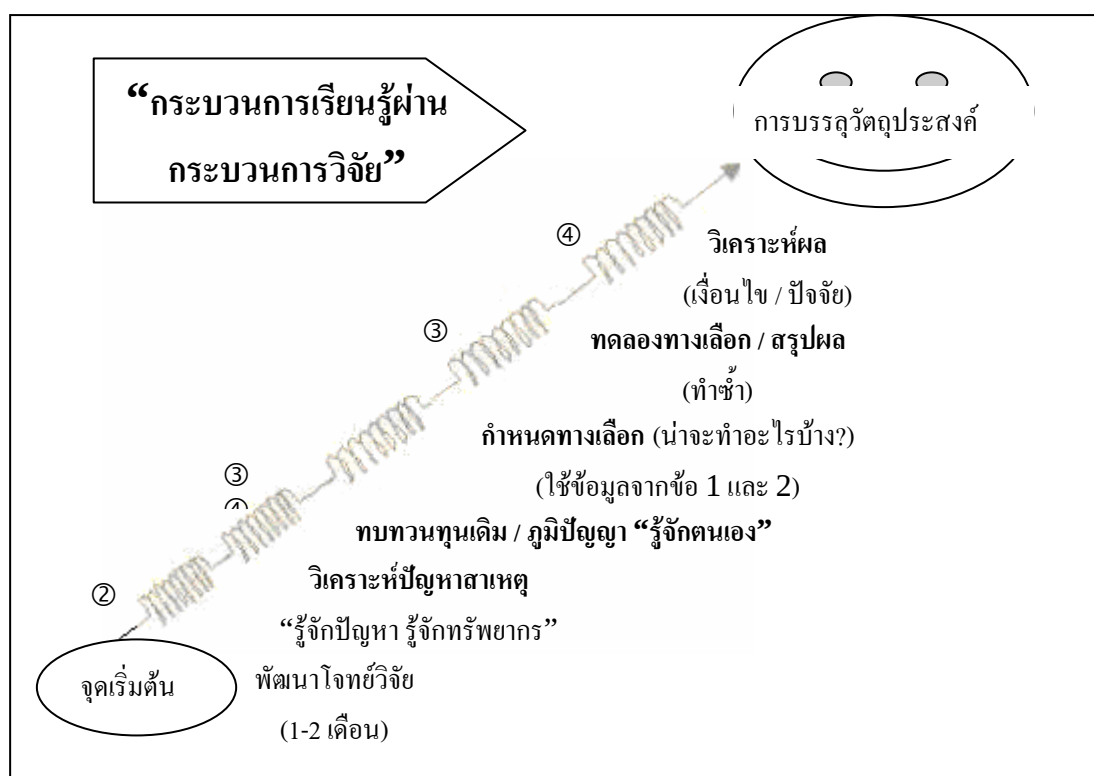
2) การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเป็นการสั่งสมทั้งระบบคิดระบบความรู้ ระบบคุณค่าที่สืบต่อกัน เกิดจากการกระจายความรู้หลายรูปแบบด้วยกัน ได้แก่ การกระจายความรู้ภายในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ การกระจายความรู้ผ่านผู้นำ การบอกเล่าแบบปากต่อปากจากคนในหมู่บ้านเดียวกัน การรวมกลุ่มพูดคุย การอ่านเอกสารที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดจากศรัทธา ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำศนศึกษา การรณรงค์ เป็นต้น

3) สถาบันสังคมซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ในชุมชนสถาบันทางสังคมซึ่งเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของบุคคล มีรูปแบบและมีจุดประสงค์ที่แน่นอนร่วมกัน ตัวอย่างของสถาบันทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว วัด และกลุ่มปราชญ์ชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ

4) การสร้างสรรค์และปรับปรุงความรู้และระบบความรู้ของชาวบ้านเนื่องจากระบบความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ระบบความรู้จึงมีการเปลี่ยนแปลงและได้รับการปรับเปลี่ยนไปด้วย เช่น การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้อง

7. การจัดกระบวนการเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย มีรูปแบบ วิธีการ และกระบวนการ หลาย ขั้นตอน เริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ (รู้จักปัญหา) ทบทวนทุนเดิม / ภูมิปัญญา (รู้จักตนเอง) ต่อจากนั้นก็กำหนดทางเลือก ว่าควรจะทำอะไรบ้างจากการวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุและทบทวนทุนเดิมของตนเอง ชุมชนที่มีอยู่ แล้วจึงทดลองทำ แล้วสรุปผล วิเคราะห์ (เงื่อนไข/ปัจจัย) ต่าง ๆ ผลที่เกิดจากงานวิจัยในพื้นที่นั้นนอกจากจะ “สร้างความรู้” ยังสามารถ “สร้างคน” ที่มีคุณภาพเข้ามาสู่เครือข่ายด้วย เพราะในกระบวนการเรียนรู้ผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น จะเกิดทั้งพุทธร (ผู้รู้/วิทยากรชาวบ้าน) ธรรมะ (องค์ความรู้) และสังฆะ (กลุ่ม/เครือข่าย) (อรุณี เวียงแสง และบุญสุข เตือนขวัญ อ่างในชลิตา บัณทวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโธ.2547 :96-97) ดังแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 แสดงกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่มา: (อรุณี เวียงแสง และบุญสุข เตือนขวัญ อ่างใน ชลิตา บัณทวงศ์

และอนุสรณ์ อุณโธ.2547 :96-97)

ซึ่ง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541 : 10 – 15) กล่าวว่า ชุมชนที่สามารถจัดการตนเองได้จะต้องมีกระบวนการในการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน กล่าวคือ

- 1) การวางแผน (Planning) ของชุมชน
- 2) การจัดขบวน (Organizing) คือ การเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ต้องเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน
- 3) การลงมือดำเนินการตามแผน (Implementing)
- 4) การติดตามและประเมินผล (Monitoring & Evaluating) เพื่อให้แน่ใจว่างานเริ่มต้นและดำเนินการตามเป้าหมายหรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร เมื่อเสร็จงานก็มีการสรุปปัญหาบทเรียน ข้อเสนอแนะ และแนวทางการใช้ประโยชน์จากผลสำเร็จร่วมกัน

ส่วน เกษม วัฒนชัย (2549 : 136 – 146) ได้นำหลักในการทำงานจากคณะทำงานคณะหนึ่งไปศึกษาโครงการพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัว แล้วตั้งคำถามว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงมีวิธีทรงงานอย่างไรบ้าง เพราะปรากฏว่าใน 3 คำนี้ปรากฏในกระแสพระราชดำรัสบ่อย ๆ คือ จะทำอะไรก็ตามให้มีหลักคิด แล้วก็หลักวิชา แล้วก็หลักปฏิบัติ

- 1) ตั้งหลักคิด : วิธีคิดที่จะทำงาน ได้แก่ 1) เป้าหมายของโครงการ ใครได้ประโยชน์ 2) อุดมการณ์ของโครงการ เราทำด้วยฉันทะหรือศรัทธา ฉันทะเป็นความอยากที่จะให้โครงการสำเร็จที่จะให้งานสำเร็จ ศรัทธาคือความอยากที่เมื่อมาทำโครงการแล้วฉันจะได้อะไร 3) ท่านวิริยะได้ไหม พวกที่ทุ่มเทจริง ๆ ก็คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา จิตตะคือทุ่มเทจิตใจไปตลอดเวลา กัดไม่ปล่อยจนงานสำเร็จ วิมังสาคือ ในขณะที่ทำไปนี้ กระบวนการทำงานของเราดี ทดสอบความถูกต้อง ความไม่ถูกต้อง ความสำเร็จความล้มเหลวหรือไม่ แล้วมาแก้ไข ขณะนั้นตลอดไปจนกระทั่งงานมันสำเร็จ

โดย หลักการทำงานตามอย่างพระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย 1) ลดขั้นตอน บางขั้นตอนถ้าไม่สำคัญตัดไปเลย แบบฟอร์มต่าง ๆ เอาเฉพาะแบบฟอร์ม แล้วก็เนื้อหาในแบบฟอร์มที่สำคัญ 2) เร็ว ๆ เข้า ทำงานให้เร็วโดยคำนึงถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น 3) ช่วยเขาช่วยตัวเอง 4) ต้องปิดทองหลังพระ

2) หาหลักวิชา : รู้พอใหม่ที่จะทำ เราจะหาหลักวิชาได้จากที่ไหน หรือเราจะเรียนรู้จากหนังสือตำรา ทั้งทฤษฎี ทั้งปฏิบัติ ต้องไปหาประสบการณ์ของคนอื่น ใครครวญกันเอง คิดกัน โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องความเหมาะสมกับพื้นที่และสังคม

3) ออกแบบหลักปฏิบัติ : ให้ชัดและใช่ คือ 1) สามภาคส่วน มีส่วนร่วม คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม มากหรือน้อยแล้วแต่ลักษณะโครงการ อย่าปฏิเสธซึ่งกันและกัน 2) การบริหารจัดการที่ดี จะต้องมีการมีสำนักงาน มีผู้รับผิดชอบในด้านต่าง ๆ คู่มือเป้าหมายให้ชัด ว่าเราต้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคความยากจน

1. ความหมายของความยากจน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543 :18) ให้ความหมายความยากจน คือ เป็นปัญหาของปัจเจกชนที่แต่ละบุคคลมีรายได้ไม่เท่ากัน เพราะผลมาจากนโยบายในการพัฒนาประเทศที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่ภายใต้การครอบงำจากประเทศมหาอำนาจและนำทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนที่ใช้ในการดำรงชีวิต จึงทำให้ประชาชนไม่สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้เหมือนในอดีตทำให้กลายเป็นคนจน

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2544 : 1) กล่าวว่า คนจนไม่ใช่ผู้มีรายได้ยังชีพต่ำเท่านั้น แต่ยังรวมผู้ขาดสนด้านต่าง ๆ เช่น ขาดทรัพยากรที่เป็นต้นทุนของชีวิต ขาดที่ดินทำกิน ขาดการศึกษา ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่สามารถเข้าถึงการให้บริการหรือความช่วยเหลือต่าง ๆ ของภาครัฐ เป็นคนชายขอบน้อยโอกาสในสังคม

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2545 : 12 -14) กล่าวว่า หมายถึงระดับรายได้ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน (poverty line) สำหรับประเทศไทย เส้นความยากจนโดยเฉลี่ยคือ ระดับรายได้เดือนละ 911 บาท ใครมีรายได้ต่ำกว่านี้ถือว่ายากจน ใครมีรายได้สูงกว่านี้ถือว่าไม่จน

อภิรักษ์ พันธเสน (2546:88) ได้อธิบายความหมายของความยากจนไว้ว่า หมายถึง ภาวะของความทุกข์ยาก แร้นแค้น การมีชีวิตอยู่ด้วยความลำบาก โดยเฉพาะเจาะจงอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นปัจจัยประกอบสำคัญในชีวิต ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เชื้อเพลิง ที่อยู่อาศัย

โดยสรุปแล้ว ความยากจน หมายถึง ความขาดสนทางเศรษฐกิจหรือด้านรายได้ และยังครอบคลุมถึงความยากจนเชิงโครงสร้างที่เกิดจากความขาดสนในหลาย ๆ ด้าน ที่มีผลทำให้ขาดศักยภาพในการดำรงชีวิต ทั้งขาดการศึกษา หรือ ได้รับการศึกษาน้อย การขาดทรัพยากร ขาดที่ดินทำกิน หรือ มีที่ดินทำกินมีขนาดเล็ก การขาดการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม การขาดข้อมูลข่าวสาร หรือความรู้ในการประกอบอาชีพ การมีภาระการพึ่งพาสูง การที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม

2. สาเหตุของความยากจน

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (2547 : 15 -16) ได้สรุปสาเหตุของความยากจนในประเทศไทยไว้ว่า ประกอบด้วยเหตุปัจจัย 4 ประการ

1) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประชากรที่ต้องประสบกับภาวะยากจนโดยส่วนใหญ่คือ กลุ่มประชากรที่ขาดแคลนทรัพย์สินที่จะก่อให้เกิดรายได้ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน หรือทุนต่างๆที่หมายรวมไปถึงทุนทรัพยากรมนุษย์

2) ปัจจัยเชิงโครงสร้างประชากร พบว่าครอบครัวที่มีขนาดใหญ่จะมีโอกาสตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่าครอบครัวขนาดเล็ก นอกจากนี้ การมีเด็กอยู่ในครอบครัวเป็นจำนวนมากจัดเป็นภาระทางเศรษฐกิจให้กับผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังแรงงานอย่างสูง

3) ปัจจัยเชิงภูมิศาสตร์ พบว่า การมีที่พักอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยจะมีความเสี่ยงต่อความยากจนเพิ่มขึ้นถึง 56% ในขณะที่ถ้าที่พักอาศัยตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โอกาสที่จะตกเป็นคนยากจนจะลดลงอย่างมากถึง 80 %

4) ปัจจัยเชิงสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยทางสถาบันที่สำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจ

สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ (2543 :16-17) ได้กล่าวถึงสาเหตุของความยากจนคัดค้านในภาคกลางมีดังนี้

- 1) การขาดที่ดินทำกิน
- 2) มีที่ดินไม่ใหญ่พอหรือต้องไปเช่าที่ดิน จึงไม่ต้องการลงทุนเพื่อปรับที่ดิน
- 3) ขาดการศึกษาและขาดการอบรมที่เป็นการเพิ่มพูนความรู้
- 4) ภาระในการเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน ทั้งด้านสุขภาพและการครองชีพ
- 5) ผู้นำครัวเรือนมองไม่เห็นทางออก ไม่มีความหวัง จึงขาดพลังที่จะคิดไปข้างหน้าคิดเพียงให้อยู่รอดไปแต่ละวัน

สมพร เทพสิทธิ์ (2546 : 51 – 60) กล่าวว่า ความยากจนอาจเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ อาทิ

- 1) การต้องพึ่งธรรมชาติและดินฟ้าอากาศ
- 2) การขาดปัจจัยการผลิต
- 3) การขาดอำนาจต่อรอง
- 4) การขาดความรู้และทักษะ
- 5) การขาดความขยันหมั่นเพียร
- 6) การขาดการประหยัดและอดออม

7) ภาวะเศรษฐกิจ

8) การมีวามหมกมุ่นในอบายมุข

3. การแก้ไขปัญหาความยากจน

3.1 การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง

สมพร เทพสิทธา (2546 : 63 – 82) กล่าวว่า การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียงช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนได้ดังนี้

3.1 .1 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้านคือ

1) สังคมคุณภาพ ที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สามารถสร้างคนทุกคนให้เป็นคนดี คนเก่ง พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่มีระบบที่มีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจมีเสถียรภาพ มีความเข้มแข็งและแข่งขัน ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใส เน้นประชาธิปไตยตรวจสอบได้และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย

2) สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลง สามารถส่งสมทุนทางปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

3) สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

ในการพัฒนาประเทศจะยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางให้การพัฒนาชี้ทางสายกลาง อยู่บนพื้นฐานของความสมดุล พอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันและเท่าทันโลก คนไทยส่วนใหญ่มีการศึกษาและรู้จักเรียนรู้ต่อเนื่องครองชีวิตเป็นคนดี มีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าทางสังคมไทยที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มีคุณธรรมและยั่งยืน

3.1.2 การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย (ประมาณ 15 ไร่) โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ในสัดส่วน 30 – 30 – 30 – 10 ส่วนที่ 1 ไร่ละ 30 จุดให้เป็นสระกักเก็บน้ำ ส่วนที่ 2 ไร่ละ 30 ให้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ส่วนที่ 3 ไร่ละ 30 ใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรทางด้านอื่นๆ เช่น ปลูกพืชไร่ ไม้ผล ไม้ผัก ส่วนที่ 4 ไร่ละ 10 จัดเป็นที่อยู่อาศัย โดยเชื่อว่าการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้สามารถพึ่งตนเองได้ จะทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

3.1.3 การรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง

สาเหตุประการหนึ่งที่เกษตรกรของเรายากจน เพราะขาดอำนาจการต่อรอง และขาดการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง หากเกษตรกร ประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนในเมือง จะเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง โดยรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่เหมาะสม เช่น เป็นสหกรณ์ เป็นกลุ่มสัจจะ เป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน ก็เชื่อว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้

3.1.4 ความขยันหมั่นเพียร

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้คนไทยยากจน คือขาดความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงาน เป็นประเภทหนักไม่เอา เบาไม่สู้ บางคนก็ท้อแท้ ท้อถอย หמדาลัยในชีวิต ขาดความวิริยะอุตสาหะ ขาดอิทธิบาท 4 ซึ่งได้แก่ ฉันทะ – รักงาน วิริยะ – สู้งาน จิตตะ – ใส่ใจในงาน และวิมังสา – ทำงานด้วยปัญญา

3.1.5 การมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

การที่จะป้องกันความฟุ้งเฟ้อก็คือ เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง คือให้รู้จักพอ คือ ไม่โลภ พอใจ คือ ความสันโดษ และพอดี คือ มีภูมิมาปฏิบัติทาหรือทางสายกลาง

3.1.6 การไม่มัวเมาหมกมุ่นในอบายมุข

ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องเป็นผู้ที่มีสัมมาอาชีพ คือ มีอาชีพที่สุจริตและจะต้องมีความประพฤติชอบ ไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ การแก้ไขปัญหาคความยากจนวิธีหนึ่ง คือ การทำสงครามกับสุรา การเที่ยวดื่ม เที่ยวบาร์คลับ คบคนชั่ว การพนัน เกียจคร้าน ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทอย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เพราะผู้ที่มัวเมาหมกมุ่นในอบายมุขเป็นผู้ที่เดินตามทางแห่งความเสื่อม ความพินาศ ความฉิบหาย ซึ่งผิดกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและพระบรมราชาชาต

3.2 การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 :7) กล่าวว่า ความยากจนของประชาชนเป็นปัญหาสำคัญของประเทศที่รัฐบาลมีนโยบายเร่งด่วนที่จะต้องแก้ไขให้เสร็จสิ้นภายในปี 2551 โดยมาตรการ 3 ประการ คือ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส เศรษฐกิจพอเพียงที่แสดงถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ จึงถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเมื่อระดับบุคคล หรือครัวเรือน มีวิถีชีวิตและปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว จะสามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส ตลอดจนมีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจอีกด้วย การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล และครัวเรือนเพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง และแก้ปัญหาความยากจนสามารถดำเนินการเป็นขั้นตอนได้ 3 ระดับ คือ (1) ระดับจิตสำนึก (2) ระดับปฏิบัติ และ (3) ระดับปฏิเวธ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 ระดับจิตสำนึก เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึก และปรับทัศนคติ ผู้การพึ่งตนเอง โดยสร้างความรู้ความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ ประเมินตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง รู้ศักยภาพของตนเอง รู้ปัญหา หรือวิกฤตที่ประสบอยู่ เกิดความคิด “พึ่งตนเอง” โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาตั้งใจที่จะใช้ชีวิต “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” พึ่งตนเองให้ได้ โดยลดความต้องการ (กิเลส) และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมมากขึ้น

3.2.2 ระดับปฏิบัติ เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ (1) อยู่อย่างพึ่งตนเอง (2) อยู่อย่างพอเพียง (3) อยู่อย่างเอื้ออาทร และ (4) อยู่ดียั่งยืน ด้วยการเรียนรู้

1) ขั้นตอนที่ 1 “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” ในระดับครอบครัว ครอบครัวและสมาชิกต้องรู้จักตนเองโดยทำกิจกรรม ลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออม ดังนี้

ด้านการเงินในครัวเรือน กำหนดการใช้จ่ายในแต่ละเดือน โดยมีเป้าหมายใช้จ่าย 3 ส่วน ออม 1 ส่วน โดย (1) จัดทำบัญชี รับ – จ่าย ในครัวเรือน เพื่อให้รู้ภาวะหนี้สิน รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน ควบคุมการใช้จ่ายของครัวเรือน และวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างรอบคอบโดยจัดทำแผนการใช้จ่ายเงินของครัวเรือน (3) สร้างวินัยในการใช้เงิน และออมเงินส่วนที่เหลือง่าย ไว้กับกลุ่มการเงินในชุมชน หรือสถาบันการเงิน (4) ไม่สร้างหนี้ ลดภาระหนี้สินของตนเอง หรือไม่พยายามก่อหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (5) ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และรู้เท่าทันกระแสบริโภคนิยม (6) พยายามที่จะ ลด ละ เลิก อบายมุข

ด้านปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยทำกิจกรรมเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเอง ทำให้ครัวเรือนสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้ได้ 1 ใน 4

2) ขั้นตอนที่ 2 มีวิถีชีวิต “อยู่อย่างพอเพียง”

ในการดำเนินชีวิตยึดทางสายกลาง ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ไม่ดำเนินชีวิตเกินพอดี ดังตัวอย่างกิจกรรมต่อไปนี้ (1) ตัวอย่างกิจกรรมภาคการเกษตร ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม สวนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพ เกษตรกรรมไร้สารพิษ เกษตรธรรมชาติ สวนสมุนไพรชุมชน (2) ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน ผลิตภัณฑ์ OTOP อุตสาหกรรมในครัวเรือน (3) การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดการสะสมทุนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างพลังในการต่อรองและความสามัคคีในชุมชน เช่น กลุ่มกองทุนการเงินในชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มด้านสิ่งแวดล้อม และกลุ่มกองทุนสวัสดิการ

3) ขั้นตอนที่ 3 รวมกลุ่มในสังคม “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร”

มีความคิดที่จะแจกจ่ายแบ่งปันไปให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำได้เพื่อน และเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว และสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ การมีจิตใจที่แบ่งปันเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม จะเห็นได้ว่าชุมชนที่เข้มแข็งจะมีการรวมกลุ่มกันหลากหลาย จำนวนมากตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อน เพื่อช่วยเหลือคนยากจนและคนด้อยโอกาส ในลักษณะที่อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร

4) ขั้นตอนที่ 4 “อยู่ดียังขึ้นด้วยการเรียนรู้” ร่วมกันในชุมชน

กิจกรรมระดับชุมชนที่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน โดยพัฒนาเองและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน โดยเฉพาะเครือข่าย กลุ่มองค์กร ผู้นำในชุมชน ตลอดจนปราชญ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกในการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนที่สำคัญ โดยประสานงานกับภาครัฐ เอกชนและประชาชนให้เกิดการมีส่วนร่วม ในการเรียนรู้ที่จะขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ดังนี้ (1) เรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดทำแผนชุมชน หรือทบทวนแผนชุมชนในกรณีที่มีแผนฯ อยู่แล้ว วิเคราะห์พิจารณาขับเคลื่อนแผนชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพึ่งพาตนเองพัฒนาอาชีพและรายได้ และกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน

3.2.3 ระดับ ปฏิเวธ หรือผลของการปฏิบัติ

ผลจากการปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนดังกล่าวเกิดความพอเพียงในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งครอบครัว ชุมชนและขยายไปถึงระดับสังคม ดังนี้

1) ความพอเพียงในระดับครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่พึงตนเองได้อย่างมีความสุข ทั้งทางกายและใจ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่มีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว สามารถหาปัจจัยสี่ มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว มีส่วนเหลือเป็นเงินออมของครอบครัว ขยายระดับรายได้พ้นความยากจน

2) ความพอเพียงในระดับชุมชน ได้แก่ มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม บริหารทรัพยากรในชุมชนให้สามารถนำไปดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และสมดุลเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวม ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

3) ความพอเพียงในระดับสังคม ได้แก่ การรวมกลุ่มของสังคมหลายๆ แห่งที่มีความพอเพียง ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนแห่งความพอเพียง เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน

1. กระบวนทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการทัศนวิสัยเพื่อท้องถิ่นเป็นจุดเปลี่ยนของการเข้าสู่การพัฒนาสังคมแห่งความรู้หรือ “Knowledge-based society” โดยมุ่งใช้และจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาสังคม และจากผลการปฏิบัติการโดยใช้ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ในชุมชนท้องถิ่นไทยทั่วประเทศ ได้พบจุดเปลี่ยนของกระบวนการทัศนวิสัยในภาวะเดิม ย้ายสู่กระบวนการทัศนวิสัยเพื่อท้องถิ่น ดังนี้

1.1 จุดมุ่งหมายของการวิจัย

กระบวนการทัศนวิสัยเพื่อท้องถิ่น มุ่งเน้นการเพิ่มพลังทางปัญญาให้กลุ่มชาวบ้านที่ขาดโอกาสทางการเรียนรู้เข้ามาจัดการ กับปัญหาที่ตนเองสัมผัส รวมทั้งเป็นการสร้างพันธกิจให้ชาวบ้านมีการทำงานร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัย และนำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์ เฝ้าหาทางเลือกแล้ว ไปสู่การจัดการปัญหาที่แท้

1.2 วิธีการและกระบวนการค้นคว้าหาคำตอบ

กระบวนการทัศนวิสัยเพื่อท้องถิ่นนั้น เป็นกระบวนการที่มีการพัฒนาโครงการโดยมุ่งการแก้ไขปัญหาและปรากฏการณ์ของท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยมีชาวบ้านเป็นเจ้าของโครงการ และเป็นผู้บริหารงบประมาณการวิจัยเอง โดยมีพี่เลี้ยงเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ งานวิจัยแบบนี้เน้นการสร้าง “คน” เข้าร่วมกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนซึ่งเริ่มตั้งแต่กระบวนการกำหนดกรอบวิจัยที่อาศัยสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่เป็นตัวกำหนด ร่วมวิเคราะห์ปัญหาหาศักยภาพ ร่วมกำหนดแผนงาน และการเก็บรวบรวมข้อมูล ร่วมทดลองปฏิบัติ ร่วมเฝ้าหาทางเลือกเพื่อจัดการปัญหาของท้องถิ่น

1.3 ผลผลิตของงานสู่กระบวนการพัฒนา

กระบวนการทัศนวิสัยเพื่อท้องถิ่นนั้น เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างคน และทำความเข้าใจต่อปัญหารวมทั้งเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อปรากฏการณ์ของท้องถิ่น

1.4 ภาพสะท้อนแห่งคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่น

งานวิจัยแบบนี้เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเกือบทุกขั้นตอนเพื่อให้เห็นความสำคัญของเงื่อนไขต่างๆ ที่สำคัญงานวิจัยแบบนี้เป็นการสร้างกำลังใจและการเพิ่มอำนาจในการตัดสินใจให้ชาวบ้านที่ผู้คิดเป็นผู้ตัดสินใจ โดยกระบวนการเรียนรู้อย่างนี้จะทำให้ชาวบ้านมีศักยภาพความสามารถในการสร้างทางเลือกของตนเองสู่ความหลากหลายในการจัดการปัญหาของตนเองและท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2548 : 26-28)

2. แนวคิดเกี่ยวกับวิธีวิทยาทางการวิจัย

วิธีวิทยาทางการวิจัย (research methodology) เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ซึ่งรวมทั้งวิธีการวิจัย (method) ซึ่งเป็นเทคนิควิธีการต่างๆที่ใช้ในการวิจัย และทัศนะเกี่ยวกับโลกหรือโลกทัศน์ (world view) หรือกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติที่ทำการวิจัย (อุทัย คุลยเกษม. 2545 : 57)

ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ส่วนที่เป็นระบบคิดหรือโลกทัศน์ดังกล่าว จึงเป็นระบบคิดหรือโลกทัศน์ทางสังคมศาสตร์ (social science) ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับคนในสังคมว่าเขาอยู่กันอย่างไร มีวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง หรือความเป็นมาอย่างไร และสังคมศาสตร์ได้แยกแขนงออกไปหลายสาขาวิชา เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ส่งเสริมการเกษตร และสาขาอื่นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและกิจกรรมของสมาชิกในสังคม (บุญธรรม จิตอนันต์. 2540 : 5 อ้างใน สุเทพ บุญซ้อน. 2545 : 4)

สำหรับในส่วนที่เป็นเทคนิควิธีการวิจัย(Method) เป็นเรื่องของเทคนิควิธีการวิจัยซึ่งเริ่มตั้งแต่ การตั้งคำถามการวิจัย (formulation of a research question) การสร้างกรอบแนวคิดหรือการสร้างกรอบการอธิบายในระดับทฤษฎีที่มีต่อปรากฏการณ์ที่สนใจจะทำวิจัย (conceptualization process หรือ theoretical framework) การตั้งข้อสมมติฐาน การวัดตัวแปร (operationalization of variables) การออกแบบการวิจัย (research design) การเก็บและรวบรวมข้อมูล การสุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูลและการตีความข้อมูล เป็นต้น จนจบสิ้นกระบวนการในการแสวงหาความรู้ในเรื่องนั้น (อุทัย คุลยเกษม อ้างใน สุเทพ บุญซ้อน. 2545 : 3 – 4)

3. แนวคิดเรื่องการพัฒนาท้องถิ่นแบบยั่งยืน

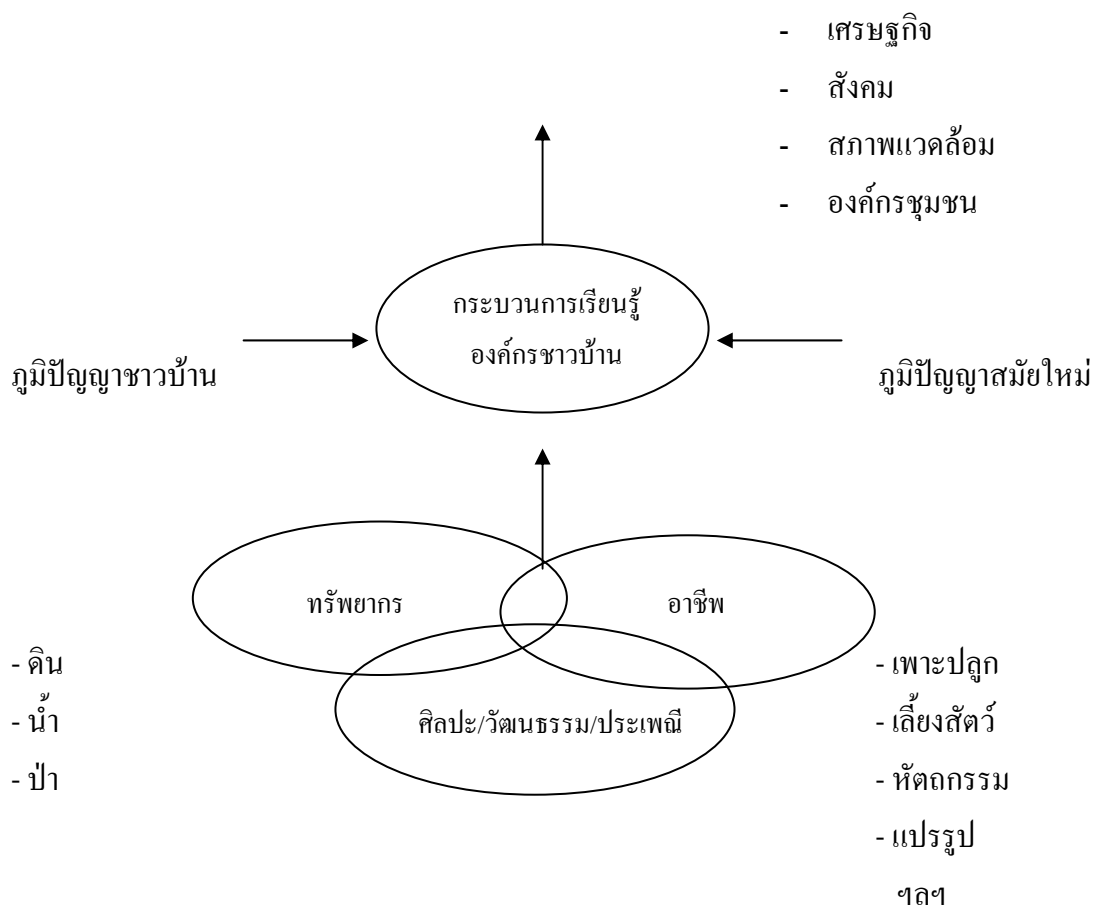
กระบวนการพัฒนาในปัจจุบันเป็นกระบวนการพัฒนาที่พลิกผันจากกระแสหลักมาสู่กระแส “พื้นบ้าน” โดยกระแสดังกล่าวให้ความสำคัญกับชุมชน ฐานความรู้ ภูมิปัญญาและทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นกระแสที่เชื่อมั่นในพลังและศักยภาพของชุมชน หรือวาทกรรมท้องถิ่นนิยม ซึ่งกระแสดังกล่าวมุ่งไปสู่ “การพึ่งตนเอง” ของชุมชนหรือท้องถิ่น เงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ชุมชน/ท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ ขึ้นอยู่กับชุมชน/ท้องถิ่นนั้น เกิดกระบวนการเรียนรู้หรือไม่ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะสำคัญคือ 1) มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มที่เรียนรู้ร่วมกัน 2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง 3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาจริง และ 4) เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะของเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ในแนวนราบ (ลีลาภรณ์ นาคทรทรัพย์. 2539 : 51) อย่างไรก็ตามแนวคิดในเรื่องท้องถิ่นนิยมดังกล่าวได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีจุดอ่อนหลายประการ เช่น 1) มโนภาพของชุมชนที่นำเสนอเป็นภาพในอุดมคติ และเป็นเรื่องเล่าของชุมชนในอดีตมากกว่าความเป็นจริง 2) การวิพากษ์ทุนนิยมและบริบท

ดังนั้น การพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่น ตามแนวคิดดังกล่าวคงต้องมีลักษณะของการประสานระหว่างกระบวนทัศน์ดั้งเดิม ซึ่งมีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นแกน กับกระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นแกน เน้นการประสานความร่วมมือกับภายนอกได้อย่างสมดุลกลมกลืน พื้นฟูจิตสำนึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาโดยไม่ตัดชาวบ้านออกจากเหง้าของตนเอง และไม่ทำลายความสามารถในการพึ่งตนเองของชาวบ้านลง เป็นการสร้างความเคารพในศักดิ์ศรี และความเท่าเทียมกันของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน กับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของสังคมเมือง หรือระหว่างวิทยาการสากลกับภูมิปัญญาชาวบ้านหรือท้องถิ่น (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 35 – 61, ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542 : 114 – 115) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ซึ่งพระธรรมปิฎก ปอ. ปยุตโต (2541 : 68) ได้สรุปไว้ว่า เป็นการพัฒนาในลักษณะของการบูรณาการ (integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกันจะต้องประสานกันครบองค์และมีลักษณะเป็นดุลยภาพ (balanced)

การพัฒนาในลักษณะดังกล่าว ทรงพล เจตนาวณิช (2538 : 21) ได้สรุปให้เห็นถึงการพัฒนาชุมชนที่เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ไม่ได้แยกจากกัน ใน 3 มิติ คือ มิติด้านการจัดการทรัพยากร มิติด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีสังคมและมิติด้านอาชีพ เป็นการพัฒนาที่ยกระดับความสามารถของคนและชุมชน ในการตอบสนองกับปัญหาและกระแสการเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือว่าเป็น กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของคนและชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน
การพึ่งตนเอง

แผนภาพที่ 4 แสดงกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
ที่มา : (ทรงพล เจตนาวณิชย์. 2538 : 21)

แนวคิดสำคัญที่เป็นฐานในการพัฒนาอย่างยั่งยืนอีกแนวคิดหนึ่งคือ แนวคิดการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเรื่อง ทฤษฎีใหม่ ซึ่ง ชชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2542 : 36 – 38) ได้วิเคราะห์ว่า ทฤษฎีใหม่เป็นตัวแทนของการจัดการการพัฒนา เป็นการใช้สติปัญญา เลื่อนนำเอาความรู้ความจริง ในภาววิสัยแห่งธรรมชาติของพื้นที่ มาทำความเข้าใจกับปัญหาต่างๆ และคิดค้นกำหนดแนวทางการจัดการปัญหานั้นๆ ด้วยวิธีการที่ง่าย ไม่ซับซ้อน และได้ผลจริง เพื่อให้เกิดความเป็นปกติแก่ประชาชน โดยเฉพาะเพื่อให้เกิดการ “พออยู่พอกิน” ของประชาชน และเป็นการปูพื้นฐานไปสู่ความ “อยู่ดีกินดี” ต่อไปในอนาคต โดยหลักการการพัฒนาดังกล่าวมีองค์ประกอบอย่างน้อย 4 ประการคือ

1) รู้จริง การพัฒนาหรือการแก้ปัญหาใดก็ตาม ต้องเป็นการนำความรู้จริงในความเป็นไปแห่งธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มาใช้ในการปรับปรุงสภาวะไม่ปกติให้เข้าสู่สภาวะปกติ การจัดการที่ดีในแง่นี้คือ การพยายามผสมผสานความรู้ในด้านต่างๆมาใช้เพื่อให้เกิดการดำเนินงานที่มีประสิทธิผลและความต่อเนื่อง

2) ทำให้ได้ผลจริง วิธีการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดีต้องก่อให้เกิดผล ได้ผลแก้ปัญหาให้ลุกล่วงได้จริง เป็นตัวอย่างของความสำเร็จ เพื่อเป็นแรงจูงใจ บันดาลใจให้ผู้คนเรียนรู้ นำไปปฏิบัติ นำไปขยายผลในที่อื่นๆอีกต่อไป

3) ทำให้ง่าย การจัดการการพัฒนาที่ดี ต้องทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ทั้งในด้านแนวคิดและเทคนิควิชาการ ทำให้ง่าย ไม่สลับซับซ้อน สมเหตุสมผล ทำได้เร็ว แก้ปัญหาได้เร็ว

4) คุ่มค่า การจัดการการพัฒนาตามแนวทฤษฎีใหม่ ก้าวล่วงไปไกลเกินกว่าความคิด การจัดการแบบตะวันตก การจัดการตามความคิดของโลกตะวันตก มุ่งที่จะบรรลุความคุ้มค่า หรือการมีกำไร การตัดสินใจจะทำสิ่งใดๆ เกณฑ์ข้อกำหนดพิจารณาเบื้องต้น คือเรื่องของการคุ้มค่า หรือการได้กำไร หรืออีกนัยหนึ่ง เรียกว่าประสิทธิภาพของการดำเนินการ แต่ทฤษฎีใหม่เป็นทัศนะที่ลึกซึ้ง มองความคุ้มค่ามากกว่าความคุ้มค่า โดยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมองกำไรไป ในรูปของสิ่งที่วัดเป็นเงินไม่ได้ นั่นคือ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ที่รัฐจำเป็นต้องลงทุน ดังพระราชดำรัสว่า “ขาดทุนคือกำไร”(Our loss is our gain)

4. หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

4.1 ความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (2545 : 22) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ว่า เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป ซึ่งคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด ตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (action research)

สินธุ์ สโรบล (2548 : 33) ได้อธิบายความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่า เป็นกระบวนการทางความคิดและปฏิบัติการเกี่ยวกับการวิจัยที่มีการเชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์ (worldview) และมโนทัศน์ (concept) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ในโลกความเข้าใจรับรู้ (perception) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ เพื่อพัฒนาไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติ (practice) รวมทั้งหาวิธีการจัดการ (management) ร่วมกัน โดยมีเป้าหมายในการสร้างแบบแผน (pattern) แบบจำลอง (model) รวมทั้งค่านิยม (value) ที่เป็นพื้นฐานการจัดการตนเองของชุมชนหนึ่ง ๆ

ปิยะวัติ บุญ – หลง (อ้างใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. 2543 : 5) กล่าวว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (community-based research) ที่ สกว. ริเริ่มขึ้น จึงเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (action research) เพื่อแก้ปัญหา

4.2 ลักษณะของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

4.2.1 เป็นการวิจัยที่มีฐานคิดอยู่บนรากฐานความเป็นจริง ของชีวิตและสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น/ชุมชนเอง คำนึงถึงบริบท และความสัมพันธ์ทางสังคมจากด้านของเงื่อนไข แวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม และ เป็นการเรียนรู้จากภายใน (inside out)

4.2.2 เป็นการวิจัยที่มีนัยเชิงพลวัตในการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งสิ่งที่เป็นแก่นสำคัญของพลวัตหรือพลังในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็คือ มนุษย์ เพราะฉะนั้น วิจัยท้องถิ่นจึงมีลักษณะของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

4.2.3 เป็นการวิจัยที่มีลักษณะเป็นการแสวงหาคำตอบที่เป็นระบบเปิด

4.2.4 ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชน หรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบและแปลความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังการดำเนินการวิจัย มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

4.2.5 เป็นการวิจัยปลายทาง เพื่อทดลองประยุกต์ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีในบริบทของท้องถิ่นมากกว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ หรือถ้ามีการสร้างทฤษฎีใหม่ก็มีลักษณะเป็นการวิเคราะห์สังเคราะห์ ข้อมูลจากหลาย ๆ โครงการย่อย จนเกิดทฤษฎีใหม่

4.2.6 เป็นการวิจัยแบบองค์รวม (holistic หรือ integrated) ไม่แยกสาขาวิชา มีลักษณะการดำเนินการเป็นสหสาขาวิชา มีลักษณะของความคิดเชิงซ้อนและบูรณาการศาสตร์ชาวบ้านกับศาสตร์สากล ทฤษฎีสากลกับทฤษฎีชาวบ้าน เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา

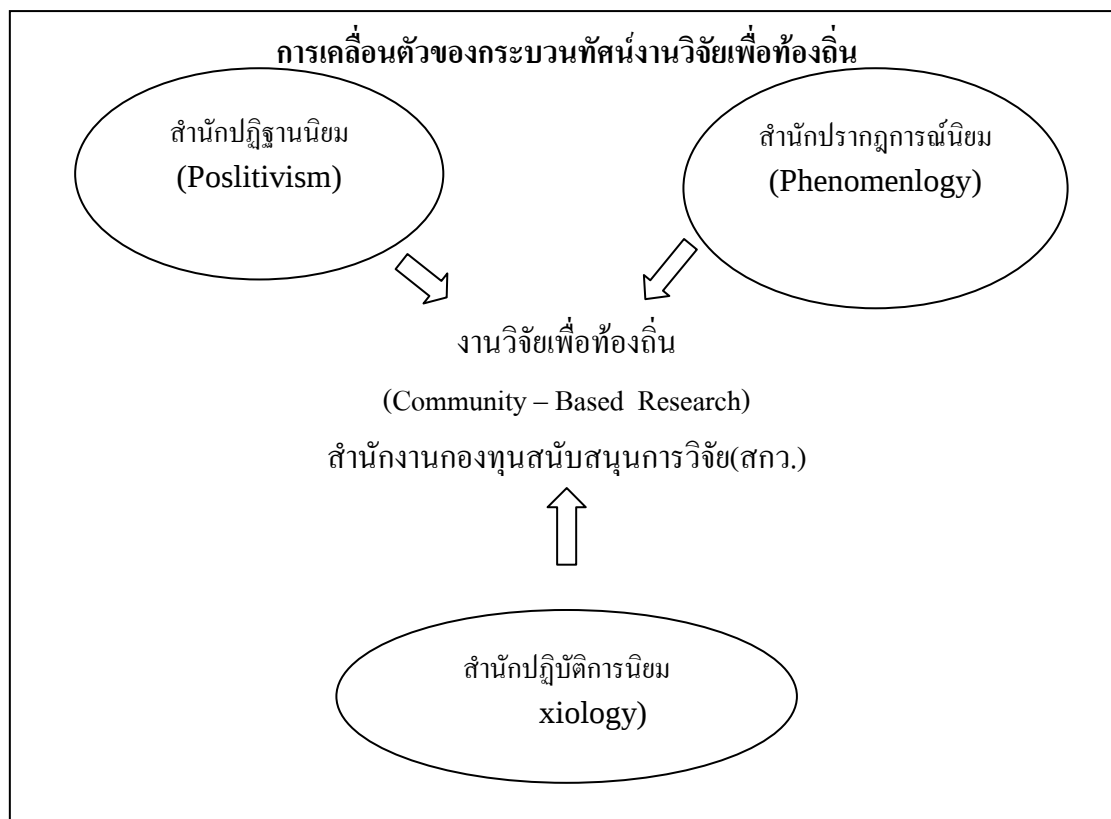
4.2.7 มีการดำเนินงานวิจัยใน 3 ลักษณะคือ 1) วิจัยเพื่อทราบสภาพที่เป็นอยู่ ของชุมชนท้องถิ่นในด้านต่างๆได้แก่ สภาพ/บริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน ปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชน รวมทั้ง ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา 2) เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อ

4.2.8 จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็คือ เน้นที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง

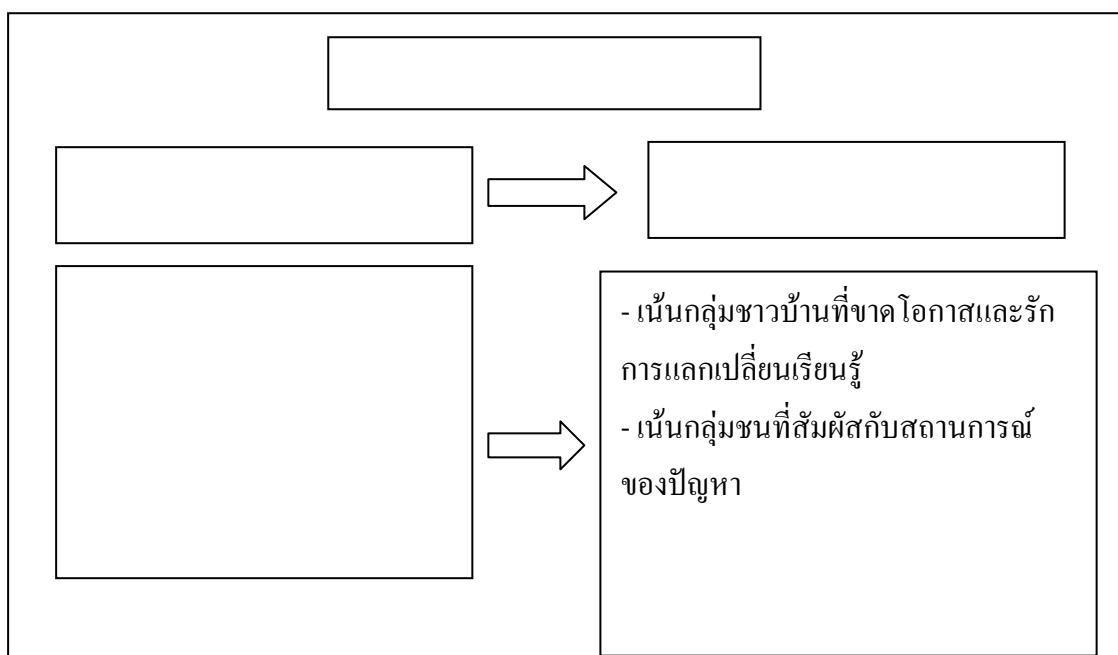
4.2.9 เป็นการวิจัยที่มีลักษณะเป็นเครือข่าย มีกลไกประสานสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนกับคนภายนอก จากจุดยืนของคนใน (insider view) เชื่อมโยงกับมุมมองจากคนภายนอก

4.2.10 มีหลักการหรือเป้าหมายสำคัญ 3 ประการด้วยกัน คือ เพื่อให้ท้องถิ่นนั้นสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้ และพัฒนาอย่างยั่งยืน (เสน่ห์ จามริก .2546 : 8, สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์.2547:29-33, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค .2548 : 3 – 5, ปิยะวัติ บุญ – หลง และคณะ .2545 :42-49)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (2548:28-30) ได้สรุปกระบวนการทัศน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นลำดับขั้นดังนี้ ดังแผนภาพต่อไปนี้

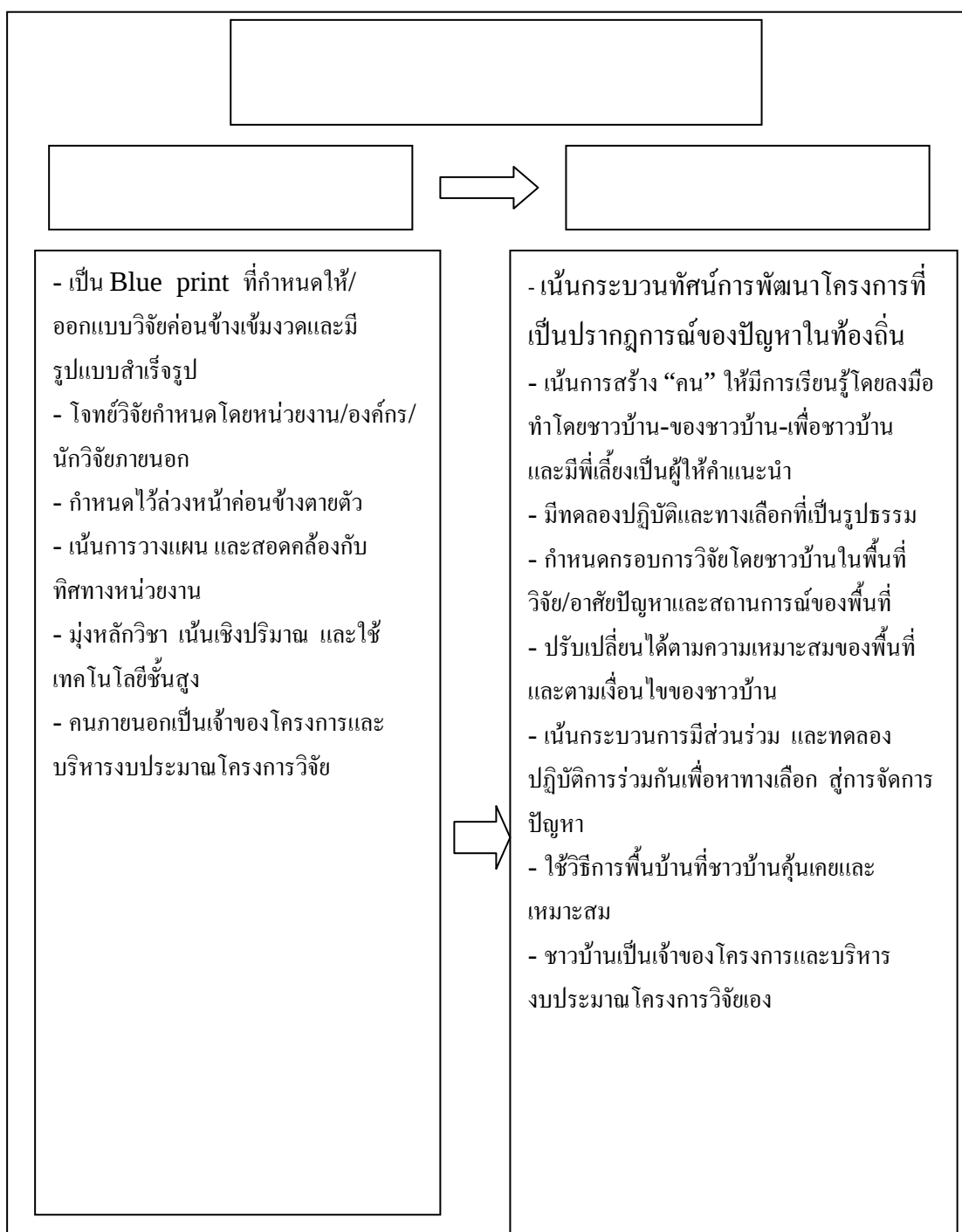
แผนภาพที่ 5 แสดงการเคลื่อนตัวของกระบวนทัศน์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:28)

แผนภาพที่ 6 แสดงจุดมุ่งหมายของการวิจัยตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม

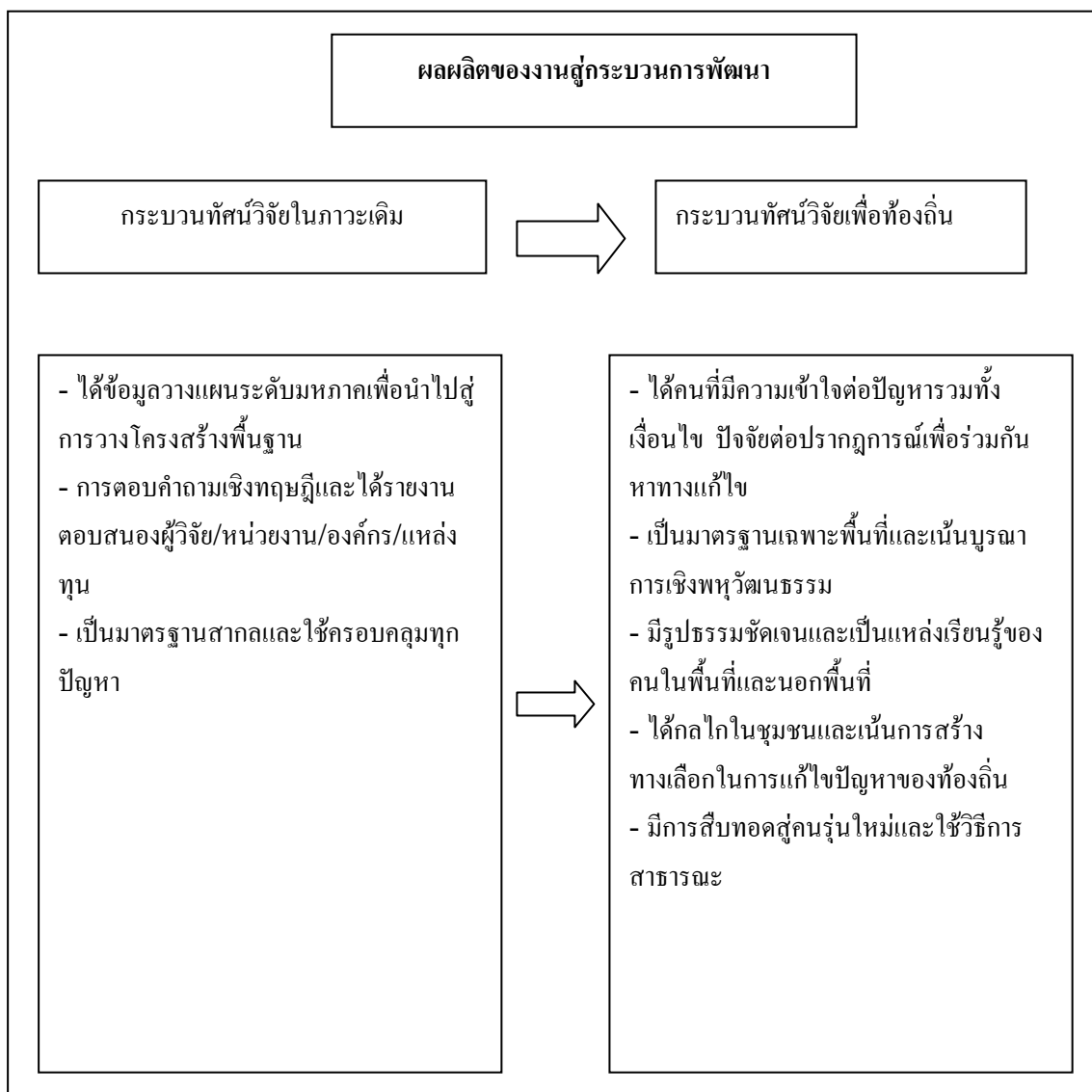
และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:28)

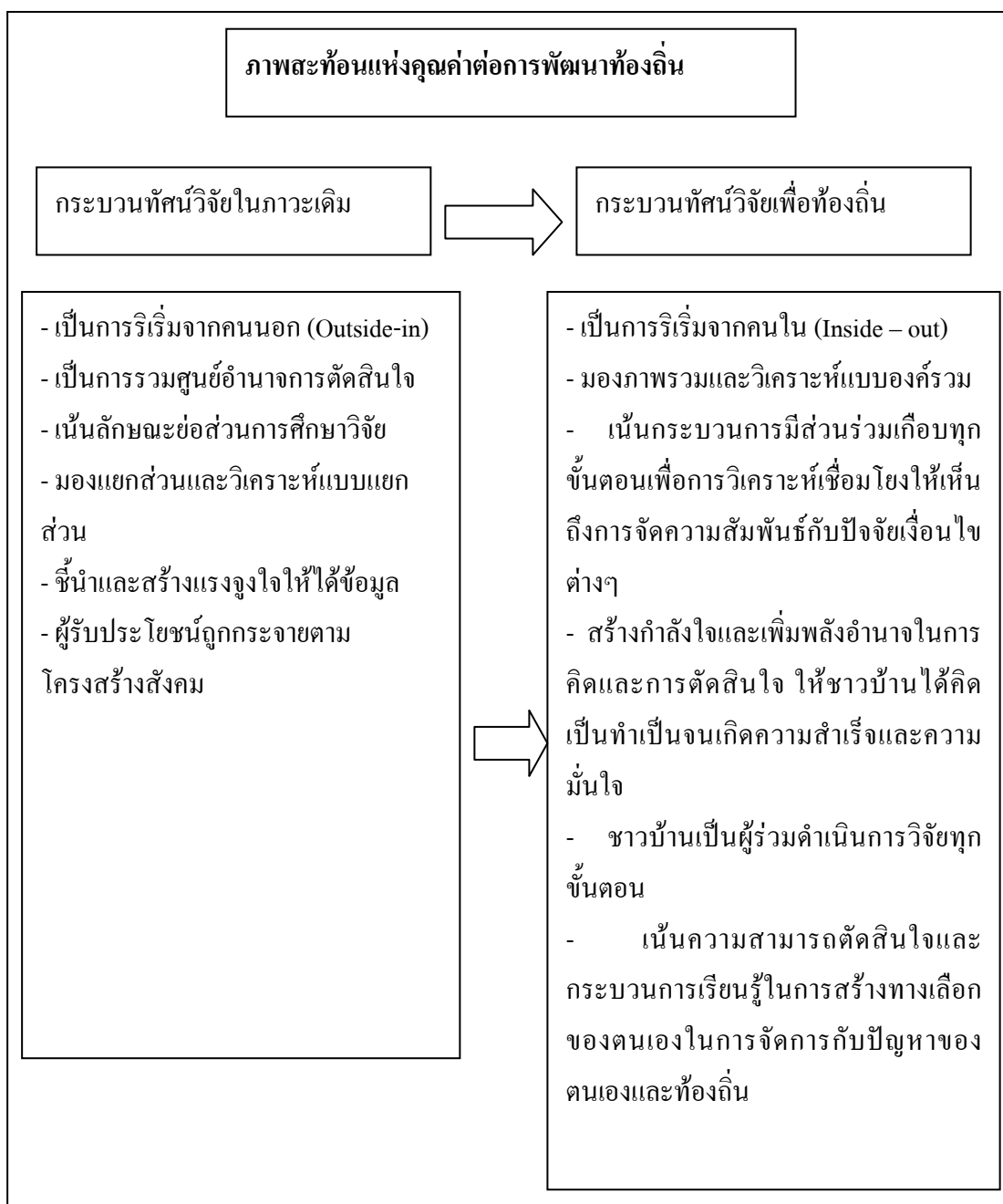
แผนภาพที่ 7 แสดงวิธีการ/กระบวนการค้นคว้าหาคำตอบของการวิจัยตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548 : 29)

แผนภาพที่ 8 แสดงผลผลิตของงานวิจัยสู่กระบวนการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม
และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น

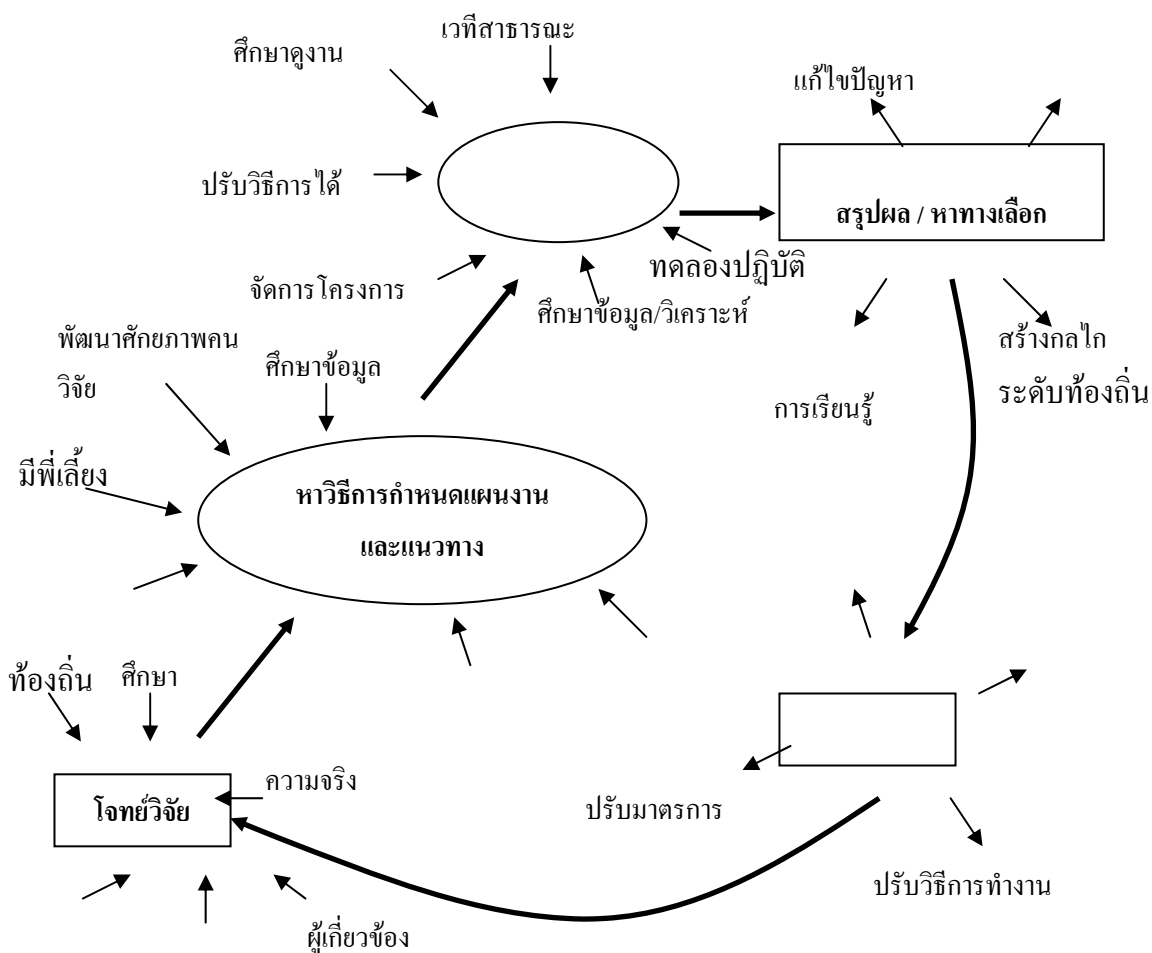
ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:29)

แผนภาพที่ 9 แสดงภาพสะท้อนแห่งคุณค่าต่อการพัฒนาท้องถิ่นงานวิจัยตามกระบวนการวิจัยเดิม และกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:30)

ความเชื่อพื้นฐาน

แผนภาพที่ 10 แสดงสรุปกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น
ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:30)

4.3 ผลที่เกิดจากกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) (2548 : 29) ได้สรุปถึงผลผลิตของการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นว่า เกิดผลหลายประการ ได้แก่ ได้คนที่มีความเข้าใจต่อปัญหารวมทั้งเงื่อนไขปัจจัยต่อปรากฏการณ์เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไข เป็นมาตรฐานเฉพาะพื้นที่และเน้นบูรณาการเชิงพหุวัฒนธรรม มีรูปธรรมชัดเจนและเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ ได้กลไกในชุมชน

4.3.1 เกิดความรู้ในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนให้กับเด็ก ๆ ในรุ่นต่อไป

4.3.2 เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้นและทำงานต่อไปได้ดีขึ้น

4.3.3 เกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่จะจัดการสานงานต่อ กรณีนี้อาจเป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้น เช่น การเสริมศักยภาพของ อบต. ในด้านต่าง ๆ หรือการสร้างกลไกใหม่ในชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่ม-ออมทรัพย์และกองทุนในระดับตำบล เพื่อประสานกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนต่าง ๆ และบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

4.4 การวิจัยเพื่อท้องถิ่น : เครื่องมือเพื่อการพัฒนา

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการวิจัยที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ของคน/กลุ่มคนมากกว่าเน้นข้อมูลหรือความรู้ทางวิชาการ และเป้าหมายของการวิจัยก็เพื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่นมากกว่าเพื่อสนองความอยากรู้ของคนภายนอกชุมชน ดังนั้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องของชุมชน หากพิจารณาลักษณะสำคัญๆ ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR) จะพบว่า มี “คำหลัก” ที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทัศน์ของการวิจัยหลายประการ (อรุณี เวียงแสง และคณะ. 2550 :) ดังนี้

แผนภาพที่ 11 แสดงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น : เครื่องมือเพื่อการพัฒนา
ที่มา (อรุณี เวียงแสงและคณะ.2550 : 8)

1) เป็นโจทย์ของชุมชน จุดเริ่มต้นของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ เป็นการวิจัยใน โจทย์หรือคำถามที่ชุมชนอยากทำ เป็นปัญหาของชุมชน ซึ่งโจทย์ที่ตรงใจคนส่วนใหญ่ในชุมชน ย่อมเป็นแรงผลักดันอันสำคัญที่ทำให้การวิจัยสำเร็จได้ อย่างไรก็ตามการพัฒนาโจทย์ที่เหมาะสม นับเป็นปราการด่านแรกที่สำคัญยิ่งที่ชุมชนจะต้องฝ่าฟันให้ได้

2) ชุมชนทำวิจัยเอง นับเป็นหลักการสำคัญที่ผู้เข้าร่วมงานวิจัยจะต้องทำความเข้าใจ และต้องเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถทำวิจัยเองได้ อย่างไรก็ตามการหนุนเสริมจากพี่เลี้ยง ภายนอกชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยสนับสนุนการทำวิจัยของชุมชน

3) การมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของเจ้าของ ปัญหาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของปัญหา ซึ่งการสร้างการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมจะทำให้เกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของงานวิจัยของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ การออกแบบกระบวนการทำงาน ร่วมกัน ตั้งแต่การแบ่งบทบาทที่ชัดเจนในทีมงานวิจัยที่เหมาะสมกับทักษะ ความชอบของแต่ละคน ให้ มีโอกาสได้พัฒนาตนเองผ่านการได้ลงมือทำจริงในกิจกรรมต่างๆ จนสามารถถ่ายทอดสู่ กลุ่มเป้าหมายได้ ถือเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องให้ความสำคัญควบคู่กันไป

4) พัฒนาและยกระดับการใช้ความรู้ท้องถิ่น (หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น) ในการวิจัย เพื่อท้องถิ่น จะเป็นการสร้างโอกาสให้ชุมชนหันมาทบทวนศักยภาพหรือทุนเดิม ที่เป็นระบบ ความรู้ที่อยู่คู่กับชุมชนมานาน แล้วนำไปผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่มีอยู่ ในการแก้ไขปัญหาหรือ พัฒนาชุมชน มากกว่าการพึ่งพาแต่ความรู้จากภายนอกเพียงอย่างเดียว โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ เลือกใช้ความรู้ต่างๆ ผ่านกระบวนการกลุ่ม บนฐานความจริงในสถานการณ์ปัจจุบัน

5) เน้นสร้างคนมากกว่าสร้างความรู้ เป็นแนวคิดที่ทวนกระแสวิจัยหลัก เพราะ งานวิจัยโดยทั่วไปมีเป้าหมายหลักเพื่อการสร้างความรู้ใหม่ แต่การวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะให้น้ำหนักที่ การสร้างคน สร้างกลุ่ม สร้างเครือข่าย กล่าวคือเน้น “กระบวนการเรียนรู้” มากกว่าเน้น “องค์ ความรู้” นั่นเอง

6) การเสริมพลังอำนาจของชุมชน เนื่องจากการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะเป็นเครื่องมือ สำคัญที่ช่วยให้เกิดการฟื้นฟู ยกระดับ และพัฒนาการจัดการโดยชุมชน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับระบบ ชุมชน ระบบทรัพยากร ระบบความรู้ ไปจนถึงระบบที่เหนือชุมชนได้ เป็นเสมือนการคืนความ มั่นใจให้ชุมชน จนสามารถค้นพบตัวเองและลุกขึ้นมาอยู่กับชุมชนด้วยมือของชุมชนเอง

4.5 กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น : ตั้งต้นที่ปัญหา ลงท้ายได้มากกว่าความรู้

เมื่อก้าวถึงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็จะเห็นว่ามีได้หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยเชิง คุณภาพ การวิจัยชาติพันธุ์วรรณา การวิจัยดำเนินการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น แต่หากกล่าวถึง

4.5.1 การปฏิบัติการมีลักษณะเป็นชุดของกิจกรรมปฏิบัติการที่มีความสัมพันธ์กัน นั่นคือ ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการปฏิบัติการจะเป็นผลลัพธ์จากการลงมือปฏิบัติการมากกว่าหนึ่งครั้ง

4.5.2 การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนา การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยจะหมายรวมถึงการมีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดปัญหาการวิจัย การพัฒนารอบ/ฐานคิดการวิจัย การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การปฏิบัติการ ไปจนถึงการจัดทำรายงานผลการวิจัย ซึ่งการที่ใครจะเข้าร่วมในขั้นตอนใดและร่วมในระดับใดเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาให้เกิดความเหมาะสมตามแต่ละกลุ่มคน ประเด็นวิจัย และพื้นที่วิจัย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิระวุฒิ วงศ์สันต์ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิด ด้านอาชีพของเกษตรกร ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร มี 3 รูปแบบ คือ การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ เครือข่ายการเรียนรู้ และการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ

การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ ขณะที่ชุมชนมีสภาพเป็นหมู่บ้านปิด ความเปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขจากภายนอกยังมีไม่มาก ทำให้การเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร เป็นหน้าที่หลักของแหล่งความรู้เดิมเริ่มจากครอบครัว เครือญาติอาวุโส และผู้รู้ในชุมชน ถ่ายทอดความรู้เรื่องอาชีพการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่รอดและอบรมกล่อมเกลาด้านศีลธรรมจริยธรรมภายหลังจากที่ชุมชนเป็นหมู่บ้านเปิด ระบบราชการได้เข้าไปจัดการศึกษาให้กับคนในชุมชน โดยการจัดตั้งโรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ทางการขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้บทบาทการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพเดิมปรับเปลี่ยนไป

เครือข่ายการเรียนรู้ เกษตรกรได้อาศัยการเรียนรู้ลักษณะนี้มาแล้วในอดีตจากคนในครอบครัวและชุมชน แล้วเริ่มขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นตามสภาวะแวดล้อมที่คนในหมู่บ้านมีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกได้สะดวกสบายกว่าเดิม เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ด้านอาชีพการเกษตรแบบผสมผสานทั้งในและนอกชุมชน เป็นกลุ่มกิจกรรมการเกษตรหลายกลุ่ม คือ กลุ่มผู้ทำนา กลุ่มผู้เลี้ยงวัว กลุ่มผู้เลี้ยงหมู กลุ่มผู้เลี้ยงผึ้ง กลุ่มผู้ปลูกดาวเรือง กลุ่มผู้ปลูกหอมแดง และกลุ่มยุวเกษตรกร

การเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ พบว่าเกษตรกรมีการเรียนรู้ด้านอาชีพจากแหล่งความรู้เดิม ได้แก่ เอกสารการเกษตรที่หน่วยราชการจัดทำเผยแพร่ และเอกสารที่มีจำหน่ายทั่วไป จากหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน และจากสื่อสารมวลชน โทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ ตามลำดับ

จากการศึกษาระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร พบว่า ระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรเป็นระบบวิธีคิดที่มองทุกอย่างแบบองค์รวม การสะท้อนภาพของระบบคิดด้านอาชีพอาศัยการมองและวิเคราะห์จากวิธีการผลิตใน 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมเกี่ยวกับพืชและกิจกรรมเกี่ยวกับสัตว์ ซึ่งทั้ง 2 กิจกรรมมีวิธีการผลิตที่คล้ายคลึงกัน องค์ประกอบสำคัญของวิธีการผลิต ได้แก่ ชนิดของที่จะผลิต ทุน แรงงาน เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ ฤดูกาลช่วงระยะเวลา การดูแลบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยวและการตลาด นอกจากระบบคิดจากวิธีการผลิตปกติแล้ว ยังเชื่อมโยงต่อเนื่องด้วยระบบคิดการพัฒนาวิธีการผลิตให้ประสบความสำเร็จมากที่สุด

รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพ มีความสัมพันธ์กันโดยธรรมชาติของการเรียนรู้ใน 3 ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ไปพร้อมกัน อีกทั้งยังสัมพันธ์กันในวิธีการผลิตทางการเกษตร เพราะผลจากการเรียนรู้ทำให้เกิดระบบคิดเพื่อการตัดสินใจปฏิบัติจริงอย่างเหมาะสมในการดำรงชีวิตของเกษตรกร พบว่า เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมจากภายในและภายนอกหมู่บ้านมีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรตามลำดับ คือ จากการพัฒนาความเจริญสู่ชนบทและการจัดศึกษาภาคบังคับ ทำให้รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมในชุมชนลำคัญลง ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ที่เคยมีเฉพาะในครอบครัวและหมู่บ้านได้เพิ่มปริมาณและกิจกรรมทางการเกษตรขึ้นอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งความรู้ที่มาจากสื่อสารมวลชน เอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ จากทางราชการและภาคเอกชน ส่วนผลกระทบในด้านระบบคิด ด้านอาชีพของเกษตรกร ปรากฏชัดเจนจากการแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาวิธีการผลิตของชุมชน เพื่อความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาวะการณ์มาอย่างต่อเนื่อง

นพพร ปัญญากรสกุล (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนชนบทในภาคเหนือ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ได้รับการสืบทอดจากครอบครัวและชุมชน ในรูปแบบของการสอน การอบรม การสั่งสอน และการดูว่ากล่าว ดักเตือน นอกจากนี้แล้ว การเรียนรู้ยังเกิดจากการทำงาน และการร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การร่วมกลุ่มกิจกรรมที่แลกเปลี่ยนแรงงานกัน และกลุ่มกิจกรรมตามประเพณี เช่น งานบุญวันพระ หรืองานประเพณีอื่น การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปโดยสมัครใจ และทำกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยไม่มีใครบังคับส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน

สุรินทร์ กิจนิตยชีวะและคณะ (2534 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนสากลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า มีความเป็นไปได้สูงที่จะพัฒนาคนและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมิติทางด้านวัฒนธรรมเป็นตัวนำ เพราะวัฒนธรรมเป็นทุนเดิมของชุมชนที่ยังดำรงอยู่ ทั้งทางด้านจิตใจ ความเชื่อและภูมิปัญญา เงื่อนไขที่ส่งผลให้เกิดอำนาจในการจัดการตนเองของชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง ได้โครงสร้างของการจัดระบบความสัมพันธ์แนวราบ ซึ่งมีระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตและชุมชน กลุ่มผู้นำ ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่เน้นความเอื้ออาทรและความสมานฉันท์ เป็นด้านหลัก กระบวนการเหล่านี้จะทำให้ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันสูง แต่ต้องมีเงื่อนไขจากปัจจัยภายนอกมาเกื้อหนุนด้วย นั่นคือ โครงสร้างของรัฐจะต้องไม่รวมศูนย์อำนาจ ในส่วนของรูปแบบวิธีการดำรงชีวิตของชุมชนหรือชุมชนวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน ควรจะกำหนดหรือสร้างขึ้นให้ครบวงจร เพื่อเป็นเครือข่ายอาศัยกันเป็นองค์กรรม เช่น ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระบบทุนของชุมชน ระบบสวัสดิการ ระบบอุตสาหกรรมชุมชน ระบบธุรกิจชุมชน ระบบสิ่งแวดล้อมชุมชน ระบบการประชาสัมพันธ์ ระบบการรักษาสุขภาพพื้นบ้าน เป็นต้น

นิมอнок อ่อนอก (2543) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการตลาดผลิตภัณฑ์หัตถกรรมในครัวเรือน พบว่า รูปแบบและวิธีการเรียนรู้ด้านการตลาดผลิตภัณฑ์ในครัวเรือนของผู้ผลิตในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2536-2540 มีรูปแบบการเรียนรู้ 2 รูปแบบ คือ

1) รูปแบบการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับภายนอกชุมชน มีการเรียนรู้แบบใหม่ และได้รับการสนับสนุนการเรียนรู้จากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชน โดยมีวิธีการเรียนรู้ คือ การประชุมสัมมนา การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน วารสาร นิตยสาร หนังสือแฟ้ม และ การออกร้านในงานแสดงสินค้าและผลิตภัณฑ์

2) รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิม เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนจากการสอนและการปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน เป็นการเรียนรู้จากผู้มีความรู้มีประสบการณ์ โดยมีวิธีการเรียนรู้ ด้วยการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงจากผู้นำกลุ่มและการเรียนรู้จากประสบการณ์ตนเองและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากผู้อื่น ซึ่งการเรียนรู้ทั้ง 2 รูปแบบ ได้เรียนรู้เนื้อหาการผลิตภัณฑ์ การกำหนดราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองน่าน

ลำเดือน นามเทพ และวิฑูรย์ วังตาล (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ในการเข้าสู่อาชีพธุรกิจผ้าทอมือของสตรีชนบทในภาคเหนือ พบว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อเข้าสู่อาชีพผ้าทอมือ เริ่มต้นที่การเรียนรู้เรื่องการทอผ้าซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเป็นวิถีชีวิต ไม่มีหลักสูตรตายตัว ไม่มีกำหนดเวลาเรียนและไม่มีการกำหนดสถานที่เรียนการเรียนรู้เริ่ม

อนุพงษ์ วาวงศ์มูล (2542 : 69 – 102) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท ในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท” ผลการศึกษาพบว่า โครงการส่งเสริมการใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่สามารถสนองแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่ได้ ทั้งในขั้นมืออยู่ – มีกิน และเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายทำให้คุณภาพชีวิตชาวชนบท เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ในด้านเศรษฐกิจ พบว่า ครัวเรือนของสมาชิก ในจังหวัดเชียงรายและแพร่ มีรายได้อันเป็นผลมาจากการดำเนินกิจกรรมแบบผสมผสานสูงกว่า 99,732 บาทต่อปี ซึ่งเป็นรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรในชนบท และในด้านการลดรายจ่ายใน ครัวเรือน พบว่า สมาชิกได้บริโภคผลผลิตที่ เกิดจากการดำเนินกิจกรรมต่า งๆ ภายในชุมชน คิดเป็ นมูลค่า ปีละประมาณ 26,958.89 บาท และ36,107.39 บาท ตามลำดับ ในด้านสังคมพบว่า ได้สร้าง ความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่องค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นทั้งสองจังหวัด คือ เชียงราย และแพร่

อรศุดา เจริญรัต (2543 : 116 – 118) ได้ศึกษา เรื่อง “การเกิดขึ้นการดำรงอยู่และการปรับตัว ของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” ผลการศึกษา พบว่า

1) การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ ของแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียง ภายใต้โครงสร้างของ สังคมประเพณี ซึ่งมีโน้ตทัศน์ที่ได้จากการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้ โครงสร้างสังคมประเพณี ด้วยเงื่อนไขร่วมกัน 2 ประการ เงื่อนไขประการแรกคือ การมีวิถีการผลิต แบบยังชีพที่มีความเชื่อมโยงสมมูล ระหว่างการผลิต และการบริโภค และเงื่อนไขประการที่สอง คือ ศักยภาพชุมชนที่ยังคงรักษาอำนาจ ในการที่จะจัดการดูแลจัดการทรัพยากรต่า งๆ ของตนเองไว้ ได้ อยู่ในเกณฑ์ที่ดี นอกจากนั้น ผลที่ได้มาจากการศึกษายังพบว่า การดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง ในชุมชน ยังมีเงื่อนไขสนับสนุนอีก 4 ประการ คือการปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพล ภายนอก และระบบการค้าแบบเงินตรา สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่า การมีเทคโนโลยีที่ เหมาะสม และการมีจำนวนประชากรที่มีขนาดพอเหมาะพอดีซึ่งเงื่อนไขต่า งๆ เหล่า นี้ เป็นปัจจัย สนับสนุนให้เศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน ส่วนลักษณะความสัมพันธ์ ทางสังคมที่สอดคล้อง และสมมูลกับธรรมชาติ รวมทั้งอยู่บนฐานของการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือ แบ่งปันกัน ในชุมชน ได้เอื้อให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนนี้ได้อย่างต่อเนื่องตลอด มา ไม่ว่าจะเป็นความพอเพียงในด้านการผลิตซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการจัดการที่ดิน แรงงาน และทุน ความพอเพียงในการบริโภค ที่เกี่ยวเนื่องกับเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ควบคุม พฤติกรรมการบริโภคต่า งๆ ให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมและมีความสมมูล ความพอเพียงในการ แลกเปลี่ยนที่อยู่บนพื้นฐานของการอาศัย และแบ่งปันกันอย่างยุติธรรม และความพอเพียงในการ

(2) จากการศึกษาพบว่า การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงที่ เป็นไป ภายใต้การเปลี่ยนแปลงบริบทจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัย มีเงื่อนไขที่เป็นสาเหตุของการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณี มาสู่สังคมทันสมัย ก็คือ การมีอิทธิพลภายนอกใน รูปแบบต่างๆ เข้ามาแทรกแซงไม่ว่า จะเป็นการมีถนน สัมปทานป่าไม้ การค้าขายแบบทุนนิยม และ การศึกษาสมัยใหม่ ไฟฟ้ารวมทั้งสื่อต่างๆ ปัจจัยดังกล่าวนี้ ทำให้การจัดระเบียบทางสังคม ตั้งแต่ โลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานของชุมชน ที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณีความเชื่อต่างๆ แตกต่างไปจากเดิม ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ทั้งการผลิต การบริโภคการแลกเปลี่ยนและ การจัดสรรผลผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยในด้านการผลิตนั้น พบว่า การจัดการปัจจัยการผลิต ได้ แก่ ที่ดิน แรงงานทุนและการจัดการในการผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยบรรทัดฐานของชุมชนที่ เคยควบคุมให้สมาชิก จัดการปัจจัยการผลิตเหล่านี้บนพื้นฐานของความสมดุลกับ ธรรมชาติและ การเอื้อเพื่อแบ่งปัน กันในชุมชนต้องเปลี่ยนเป็นบรรทัดฐานของเงินตราและปัจเจกชนที่เข้ามา แทนที่ ด้านการบริโภคนั้น พบว่า มีอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามาทำให้ทัศนคติและพฤติกรรมในการ บริโภคเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะการเลียนแบบ และการพึงพาผลผลิตต่างๆ จากภายนอกมาก ขึ้นมีผลทำให้การบริโภคและการผลิตไม่ได้ดำรงอยู่ในอำนาจและการควบคุมของครอบครัวและ ชุมชนอีกต่อไป แต่ต้องสัมพันธ์กับตลาดภายนอกที่ตนเสียเปรียบ เนื่องจากการมีอำนาจการต่อรอง ที่น้อยกว่า จึงทำให้เกิดความไม่พอเพียงในการบริโภคขึ้น สำหรับการแลกเปลี่ยนและการจัดสรร ผลผลิตนั้น ได้เข้าสู่ความสัมพันธ์แบบเงินตราที่มีความไม่เท่าเทียมกัน แทนที่ความสัมพันธ์ แบบเดิม ที่ตั้งอยู่บนฐานของการพึ่งพาและแบ่งปันกันอย่างเสมอภาคการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ มีผลทำให้เกิดความไม่สมดุล ระหว่างการผลิตและการบริโภคเกิดขึ้น ซึ่งชุมชนมีความจำเป็นต้อง ปรับตัวภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ให้สอดคล้องและเหมาะสม เพื่อให้สามารถรักษา ความพอเพียงของตนไว้ได้ จากการศึกษาพบว่ากระบวนการปรับตัวของชุมชนดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บน เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ การปรับตัวโดยพยายามรักษาความสมดุลระหว่างการผลิต และการ บริโภคไว้ และการปรับตัวด้วยการพยายามที่จะสร้างกระบวนการต่อรองและจัดการรูปแบบต่างๆ ภายใต้การจัดระเบียบทางสังคมใหม่ ที่พยายามรักษาอำนาจ ตลอดจนความสัมพันธ์ที่สมดุลกับ ธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนไว้ด้วยวิธีการต่างๆ กระบวนการปรับตัวด้านการผลิตที่

สกล พรหมสิน (2546 : 98 – 99) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน ในตำบลหงษ์เจริญ อำเภอบำเหน็จ จังหวัดชุมพร ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน ปรากฏว่า ด้านครอบครัวเข้มแข็งมากเป็นอันดับแรก รองลงมา ได้แก่ ด้านปัจจัยสี่พอเพียง ด้านการศึกษาถ้วนทั่ว ส่วนรายได้พอเพียงอยู่ในระดับต่ำสุด ส่วนระดับการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตอยู่ในระดับสูง คิดเป็นร้อยละ 50.8 รองลงมา คือ การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 48.7 และการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่ำ คิดเป็นร้อยละ 0.50

นิรัต ถึงนาค และ ชมพูนุท เมฆเมืองทอง (2550 : 181 - 182) ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิจัยและพัฒนากรณีศึกษาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม

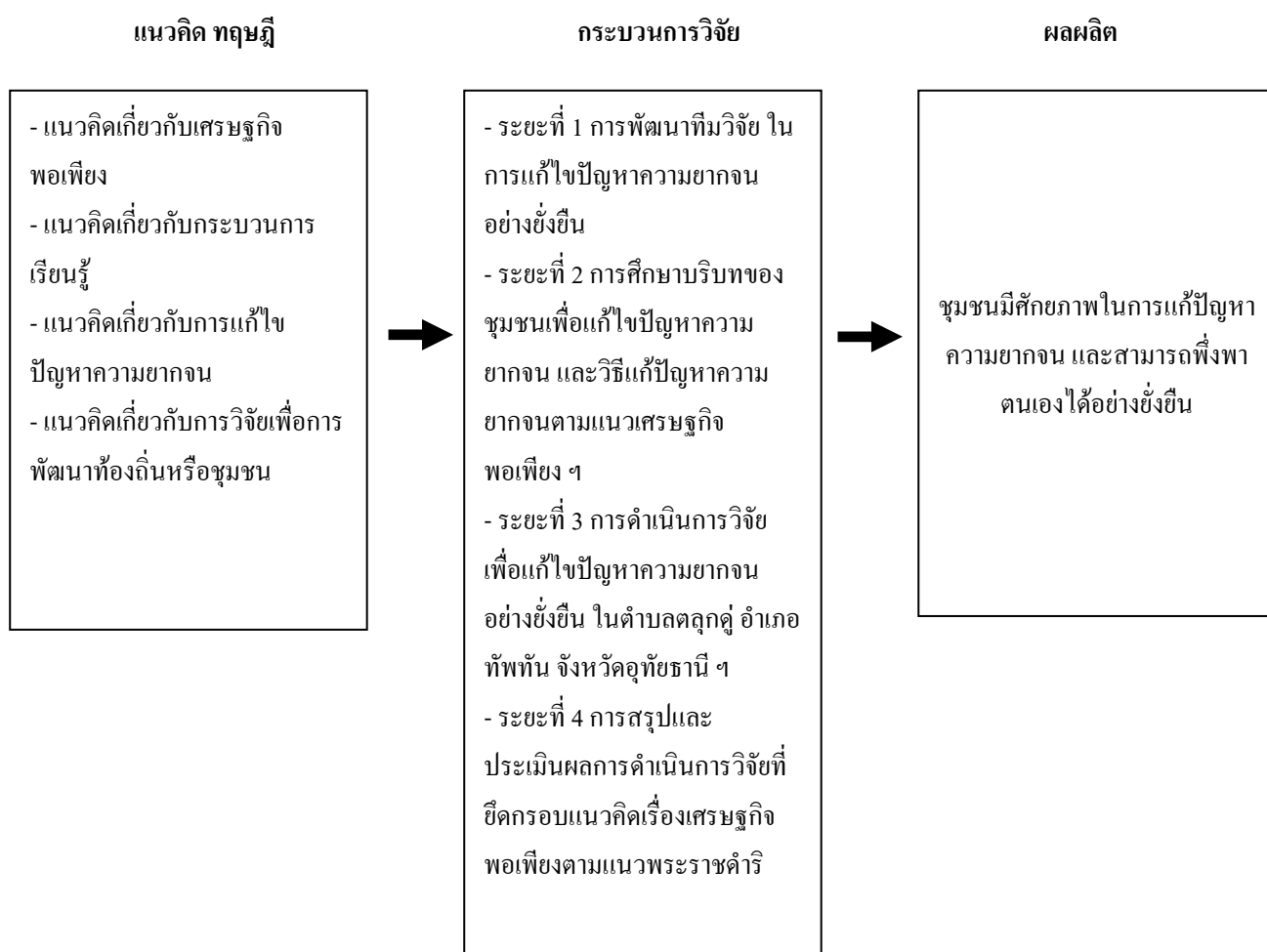
ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของเกษตรกรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงประสบความสำเร็จ คือ การได้รับความเข้าใจจากหน่วยงานรัฐเพราะเกษตรกรยังมีความเชื่อว่าการที่มีหน่วยงานรัฐไปเยี่ยมเยียน จะก่อให้เกิดกำลังใจ นอกจากนี้จะได้ทราบแนวทางในการแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ค้นพบจากการวิจัย คือ การสร้างตัวอย่างของความสำเร็จเป็นหัวใจสำคัญของการขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต

ชาญวิทย์ โวหาร (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการลดปัญหาความยากจน : ศึกษากรณีชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า 1.บริบทชุมชน เป็นชุมชนชานเมืองที่มีที่อยู่อาศัยหนาแน่น สมาชิกชุมชน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เพราะเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และส่วนใหญ่ย้ายถิ่นมาจากต่างจังหวัด มีการประกอบอาชีพเครื่องทองลงหิน ผู้นำได้รับการยอมรับจากชุมชน เป็นแกนกลางประสานงาน ความร่วมมือในการทำกิจกรรม โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ทูนของชุมชนประกอบไปด้วย ทูนทรัพย์ การมีเงินออม ทูนทางสังคมมีกลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองลงหิน ความเข้มแข็งของอำนาจต่อรองการกำหนดราคา มีสวัสดิการชุมชนผ่านกิจกรรมกองทุนชุมชนเมืองให้แก่คนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาสให้เข้าถึงทรัพยากรชุมชน มีผู้นำชุมชนสตรีจำนวนมากเป็นผู้คอยกระตุ้น ชี้นำชุมชน ให้มีความคิดที่กว้างไกล ปิดโลกทัศน์ให้แก่ชุมชนได้แสดงศักยภาพของตนเองตามความถนัดและความสามารถ มีเวทีชาวบ้านหรือการเข้าร่วมทำกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง 2.ความคิดรวบยอดของชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของคนในชุมชน คือ สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม มีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐาน มีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีการสะสมทุนหรือสวัสดิการชุมชน รวมทั้งความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชน 3. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจนในทัศนะของคนในชุมชน ได้แก่ ขั้นตอนของการรวมพลังกลุ่มคนในชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม การสร้างทุนและจัดสวัสดิการชุมชน การประสานการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการที่เป็นขั้นตอนเหล่านี้ถือเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการลดปัญหาความยากจน คือ ลดความอึดอัด ขัดสน และความไม่เสมอภาค ด้วยการมีกองทุน มีเงินออม เงินทุนหมุนเวียนสำหรับประกอบอาชีพ มีกิจกรรมที่เพิ่มรายได้ มีสวัสดิการของการช่วยเหลืองานฉาบฉวย ทุนการศึกษาสำหรับเด็กยากจน เงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ การช่วยเหลือผู้ติดเชื้อและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ การรวมกลุ่มและเครือข่ายรวมทั้งอาชีพ ประเด็นดังกล่าวเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในชุมชนสามารถลดปัญหาความยากจนได้ ถ้าชุมชนสามารถธำรงความเข้มแข็งไว้ได้อย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งคณะผู้วิจัยที่เป็นชาวบ้านในชุมชนตลุกคู่ และคณะผู้วิจัยซึ่งเป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ โดยที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยยึดหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น และชุมชน เพื่อขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถหลุดพ้นจากความยากจนต่อไป ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 12

แผนภาพที่ 12 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย